

I. UVOD U SUSTAV LJUDSKIH PRAVA

LJUDSKO DOSTOJANSTVO
LJUDSKA PRAVA
OBRAZOVANJE ZA LJUDSKA PRAVA
LJUDSKA SIGURNOST

“Najveća snaga kulture ljudskih prava izvire iz znalačkih očekivanja svakog pojedinca. Odgovornost za zaštitu ljudskih prava počiva na državama. No, razumijevanje, poštivanje i očekivanja vezana za ljudska prava od strane svake pojedine osobe jesu ono što ljudskim pravima daje njihovo dnevno tkivo, njihovu svakodnevnu otpornost.”

SERGIO VIEIRA DE MELLO*, VISOKI POVJERENIK UN-a ZA LJUDSKA PRAVA, 2003.

* Sergio Vieira de Mello tragično je stradao 19. kolovoza 2003. g. u bombaškom napadu na sjedište UN-a u Bagdadu.

A. RAZUMIJEVANJE LJUDSKIH PRAVA

Težnja za zaštitom ljudskog dostojanstva svih ljudi čini srž pojma ljudskih prava. Ona stavlja ljudsku osobu u središte pozornosti. Temelji se na zajedničkom općem vrijednosnom sustavu posvećenom nepovredivosti života te predstavlja okvir za izgradnju sustava ljudskih prava zaštićenih normama i standardima koji su prihvaćeni na međunarodnoj razini. Tijekom 20. stoljeća, ljudska prava oblikovala su se kao moralni, politički i pravni okvir te smjernica za razvoj svijeta oslobođenog straha i neimaštine.

Članak 1. Opće deklaracije o ljudskim pravima, koju su usvojili Ujedinjeni narodi (UN) 1948. godine, odnosi se na glavna uporišta sustava ljudskih prava: **slobodu, jednakost i solidarnost**. Slobode poput slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti, te sloboda mišljenja i izražavanja, zaštićene su kao ljudska prava. Slično tome, ljudska prava osiguravaju jednakost, primjerice jednaku zaštitu protiv svih oblika diskriminacije u uživanju svih ljudskih prava, uključujući punu ravnopravnost žena i muškaraca. Solidarnost se odnosi na gospodarska i socijalna prava, poput prava na socijalnu sigurnost, poštenu naknadu za rad, odgovarajući standard života i zdravlja te dostupnost obrazovanja, što je sastavni dio sustava ljudskih prava. Ljudska prava su razvrstana u pet kategorija kao politička, građanska, gospodarska, socijalna i kulturna

“Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona ... jednaka prema drugima trebaju postupati u duhu bratstva.”

ČLANAK 1. OPĆE DEKLARACIJE O LJUDSKIM PRAVIMA

Ljudska prava te su pravno uređena u dva usporedna pakta koji zajedno s Općom deklaracijom o ljudskim pravima čine Povelju ljudskih prava.

“Sva ljudska prava za sve”

bio je slogan Svjetske konferencije o ljudskim pravima u Beču 1993. godine. Ljudska prava osnažuju pojedince i zajednice za napore u preobrazbi društva prema punom ostvarenju svih ljudskih prava. Sporove treba rješavati mirnim putem na temelju vladavine prava i u duhu ljudskih prava.

Međutim, ljudska prava mogu biti u sukobu jedna s drugima; ona su ograničena pravima i slobodama drugih ili zahtjevima morala, javnog reda i općeg blagostanja u demokratskom društvu (čl. 29. Opće deklaracije o

ljudskim pravima). Ljudska prava drugih treba poštivati, a ne tek tolerirati. Ljudska prava ne smiju se koristiti za kršenje drugih ljudskih prava (čl. 30. Opće deklaracije); stoga se svi sukobi moraju rješavati u skladu s ljudskim pravima, iako su u vrijeme izvanrednog stanja ili u iznimnim slučajevima dopuštena izvjesna ograničenja prava.

“Nijedan izraz u novijoj povijesti čovječanstva nije zaslužio da bude nositelj i misije i tere-ta ljudske sudbine kao što je to (izraz) 'ljudska prava' ... – najveći dar klasične i suvremene ljudske misli jest pojam ljudskih prava. Zaista, iznad svakog drugog moralnog jezika koji nam je dostupan u ovom trenutku povijesti, (je) jezik ljudskih prava ...”

IZ “NELJUDSKE NEPRAVDE I LJUDSKA PRAVA” – PROF. UPENDRA BAXI

Stoga svi, žene, muškarci, mladi i djeca, trebaju poznavati i razumijevati svoja ljudska prava kao nešto što se odnosi na njihove probleme i težnje. To je moguće postići obrazovanjem i učenjem za ljudska prava, koje može biti formalno, informalno ili neformalno. Razumijevanje načela i postupaka ljudskih prava omogućuje ljudima sudjelovanje u odlukama koje određuju njihove živote, pomaže u rješavanju sukoba i očuvanju mira vođenog ljudskim pravima te predstavlja održivu strategiju ljudskog, socijalnog i gospodarskog razvoja usredotočenog na ljude.

Obrazovanje i učenje za ljudska prava trebaju provoditi svi akteri i svi zainteresirani, građansko društvo te vlade i transnacionalne tvrtke. Učenjem o ljudskim pravima može se razviti istinska *“kultura ljudskih prava”*, zasnovana na poštivanju, zaštiti, ispunjenju, pravnom osiguranju i provođenju ljudskih prava.

Pravo na obrazovanje za ljudska prava može se izvesti iz čl. 26. Opće deklaracije o ljudskim pravima, po kojemu *“Svatko ima pravo na odgoj i obrazovanje ... Odgoj i obrazovanje mora biti usmjereno punom razvoju ljudske osobe i jačati poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda ...”*. Rezolucija 49/184 Opće skupštine UN-a od 23. prosinca 1994. godine, kojom se proglašava UN-ovo Desetljeće obrazovanja za ljudska prava, govori o sve-

“Obrazovanje, učenje i dijallog o ljudskim pravima moraju poticati kritičko mišljenje i sustavnu, rodno osjetljivu analizu političkih, građanskih, gospodarskih, socijalnih i kulturnih pitanja u okvirima ljudskih prava.”

SHULAMITH KOENIG, DESETLJEĆE
NARODA ZA OBRAZOVANJE ZA
LJUDSKA PRAVA (*People's Decade for
Human Rights Education, PDHRE*)

“Obrazovanje za ljudska prava je svako učenje koje razvija znanja, vještine i vrijednosti ljudskih prava, promiče pravednost, snošljivost i dostojanstvo te poštivanje prava i dostojanstva drugih.”

NANCY FLOWERS, CENTAR ZA
LJUDSKA PRAVA SVEUČILIŠTA U
MINNESOTI

obuhvatnom cjeloživotnom procesu učenja, a Plan djelovanja Desetljeća obrazovanja za ljudska prava (1995.-2004.) detaljno određuje i razrađuje sadržaje i metode obrazovanja za ljudska prava (UN Doc. A/51/506, Add. 1, od 12. prosinca 1996.).

U Rezoluciji Opće skupštine UN-a 49/184 od 23. prosinca 1994. godine, koja najavljuje UN-ovo Desetljeće obrazovanja za ljudska prava, stoji: *“obrazovanje za ljudska prava treba obuhvatiti više od pružanja informacija i biti sveobuhvatni cjeloživotni proces kojim se ljudi na svim stupnjevima razvoja, iz svih društvenih slojeva, uče poštivanju dostojanstva drugih te sredstvima i metodama osiguravanja tog poštivanja u svim društvima.”*

Plan djelovanja UN-ova Desetljeća obrazovanja za ljudska prava (1995.-2004.) ističe da se *“obrazovanje za ljudska prava određuje kao nastojanje u području izobrazbe, širenja i informiranja kojemu je cilj izgradnja sveopće kulture ljudskih prava putem razvoja znanja i vještina, i oblikovanja stavova te je ono usmjereno na:*

- (a) jačanje poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda;
- (b) puni razvoj ljudske osobe i osjećaja njena dostojanstva;
- (c) promicanje razumijevanja, snošljivosti, rodne jednakosti i prijateljstva među svim nacijama, starosjediocima te rasnim, nacionalnim, etničkim, vjerskim i jezičnim grupama...”

B. LJUDSKA PRAVA I LJUDSKA SIGURNOST

U izjavi Opće skupštine UN-a o UN-ovom Desetljeću obrazovanja za ljudska prava (1995.-2004.) navodi se da treba težiti *“najširoj mogućoj osviještenosti i razumijevanju svih normi, pojmova i vrijednosti sadržanih u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima”*. Shulamith Koenig, osnivačica Desetljeća naroda za obrazovanje za ljudska prava, teži ni manje ni više nego dugoročnoj viziji dostupnosti ljudskih prava svima na našem planetu, *“da ih ljudi poznaju i zahtijevaju”*. Shodno tome, cilj obrazovanja za ljudska prava jest *“ljudskopravna pismenost za sve”*. Ili, riječima Nelsona Mandele: *“razvoj nove političke kulture temeljene na ljudskim pravima.”*

O metodama obrazovanja za ljudska prava
 Opće napomene o metodama obrazovanja za ljudska prava.

Izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima bila je potaknuta najstrašnijom povredom ljudskog dostojanstva, posebice iskustvom holokausta tijekom Drugog svjetskog rata. Opća deklaracija usredotočuje se na ljudsku osobu. U njezinoj Preambuli spominje se *“sloboda od straha i neimaštine”*. Isti pristup svojstven je i pojmu ljudske sigurnosti.

“Većina prijetnji ljudskoj sigurnosti otkriva izravnu ili neizravnu dimenziju ljudskih prava.”

II. MINISTARSKI SASTANAK MREŽE ZA LJUDSKU SIGURNOST U LUCERNU, SVIBANJ 2000.

Na *Međunarodnoj radionici o ljudskoj sigurnosti i obrazovanju za ljudska prava* u Grazu u srpnju 2000. rečeno je da ljudska sigurnost ima za cilj zaštitu ljudskih prava, i to sprječavanjem sukoba i rješavanjem dubokih uzroka nesigurnosti i ranjivosti. Strategija ljudske sigurnosti cilja uspostavi nove političke kulture temeljene na ljudskim pravima.

U tom kontekstu, obrazovanje za ljudska prava jest strategija koja vodi ljudskoj sigurnosti.

1. Članovi Mreže za ljudsku sigurnost potvrđuju neraskidivu povezanost ljudskih prava i ljudske sigurnosti budući da je promicanje i provedba ljudskih prava cilj i sastavni dio ljudske sigurnosti. Stoga su svi članovi Mreže za ljudsku sigurnost dugoročno posvećeni holističkom obrazovanju i učenju za ljudska prava. Obrazovanje i učenje za ljudska prava može bitno pridonijeti ljudskoj sigurnosti promicanjem ciljeva ljudske sigurnosti unutar okvira ljudskih prava. U tom smislu razvijat će se suradnja među članovima Mreže za ljudsku sigurnost.

2. Obrazovanje i učenje za ljudska prava moćan je instrument za sprječavanje sukoba i sprječavanje kršenja ljudskih prava, kao i za procese postkonfliktne preobrazbe i stabilizacije te je stoga ključan čimbenik postizanja ljudske sigurnosti. Obrazovanje za ljudska prava može dati vrijedan temelj i zajedničko viđenje normi i standarda održivog rješavanja sukoba. Strategije sprječavanja sukoba i obnove nakon sukoba treba nadograđivati na strategije promicanja i zaštite ljudskih prava.

3. Mreža za ljudsku sigurnost ima za cilj potvrditi obrazovanje i učenje za ljudska prava kao nužnu operativnu razvojnu strategiju koja vodi ljudskoj sigurnosti, društvenom razvoju i afirmaciji ljudskog dostojanstva.

4. Obrazovanje i učenje za ljudska prava treba uključiti u programe izobrazbe svih ciljnih grupa, budući da ono, uz učenje o međunarodnom humanitar-
nom pravu, razvija svijest o moralnim, političkim i pravnim aspektima ljudskih prava osoba uključenih u oružani sukob te tako doprinosi provedbi ljudske sigurnosti. Nadalje, učenje o ljudskim pravima djece, posebice u oružanom sukobu, središnja je strategija Mreže za ljudsku sigurnost u njezinu nastojanju na postizanju ljudske sigurnosti.

nosti, budući da osnažuje ljude da rješenje svojih problema iznalaze na temeljima zajedničkog globalnog vrijednosnog sustava i pristupa utemeljenog na pravima i zakonu, a ne na moći. Ljudska sigurnost promiče se u cjelokupnom društvu na decentraliziran način, počevši od temeljnih potreba ljudi, kako žena tako i muškaraca, odnosno od pitanja osobne sigurnosti, siromaštva, diskriminacije, socijalne pravde i demokracije.

“Ljudska prava osiguravaju temelj s kojega je moguće težiti ostvarenju ljudskog razvoja i ljudske sigurnosti.”

IV. MINISTARSKI SASTANAK MREŽE
ZA LJUDSKU SIGURNOST U
SANTIAGO DE CHILEU, SRPANJ 2002.

Sloboda od iskorištavanja i korupcije nastupa onda kada ljudi prestanu prihvaćati kršenje svojih prava. Institucije građanskog društva (poput udruge *Transparency International*) podupiru taj proces emancipacije temeljen na poznavanju ljudskih prava.

Mnogo toga povezuje ljudska prava i ljudsku sigurnost. “*Sigurnost*”, u smislu osobne sigurnosti (npr. zaštita od samovoljnog privaranja), socijalne sigurnosti (npr. osiguravanje osnovnih potreba kao što je hrana) i međunarodne sigurnosti (pravo na život u sigurnom međunarodnom poretku), istovjetna je postojećim ljudskim pravima. “*Politička sigurnost mora biti znatno više povezana sa strategijama promicanja ljudskih prava, demokracije i razvoja. Ljudska prava, humanitarno pravo i izbjegličko pravo daju normativni okvir od kojega polazi koncept 'ljudska sigurnost'.*” (Ljudska sigurnost: Sigurnost ljudi

u mijenjajućem svijetu, Ministarstvo vanjskih poslova i međunarodne trgovine, Kanada, 1999.).

Kršenja ljudskih prava ukazuju na prijetnje ljudskoj sigurnosti te se stoga koriste kao pokazatelji u sklopu mehanizama ranog upozorenja za sprječavanje sukoba. No, ljudska prava također imaju ulogu i u rješavanju sukoba, preobrazbi sukoba i izgradnji mira nakon sukoba. Obrazovanje za ljudska prava, putem prenošenja znanja, razvoja vještina i oblikovanja stavova, predstavlja temelj istinske kulture sprječavanja.

Ljudska prava, osim što su bitno sredstvo sprječavanja sukoba, također su i ključni pojam izgradnje vlasti i demokracije. Ona osiguravaju temelj za rješavanje društvenih i globalnih problema putem aktivnog sudjelovanja, povećane transparentnosti i odgovornosti. “*Izgradnju vlasti*” čine dva komplementarna oblika izgradnje kapaciteta: “*izgradnja države*” i “*društveni razvoj*”. Izgradnja države pruža “*demokratsku sigurnost*” koja se najbolje pokazuje u naporima na rehabilitaciji i obnovi nakon sukoba. “*Društveni razvoj uključuje široko rasprostranjeno obrazovanje za ljudska prava kojim se ljude osnažuje da zahtijevaju svoja prava i pošuju prava drugih*” (Walther Lichem, Ministarstvo vanjskih poslova Republike Austrije).

“(Ljudska sigurnost) je, u biti, nastojanje na izgradnji globalnog društva, pri čemu je sigurnost pojedinca u središtu međunarodnih prioriteta...; gdje postoje visoki međunarodni standardi ljudskih prava i vladavine prava, utkani u čvrsto ispletenu mrežu koja štiti pojedinca...”

LLOYD AXWORTHY, BIVŠI MINISTAR
VANJSKIH POSLOVA KANADE

Komisija za ljudsku sigurnost, osnovana 2001. godine pod supredsjedanjem Sadako Ogata (bivše Visoke povjerenice UN-a za izbjeglice) i Amarty Sena (dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju), u suradnji s Međuameričkim institutom za ljudska prava i Sveučilištem za mir, održali su radionicu o odnosu ljudskih prava i ljudske sigurnosti u San Joseu, Kostarika, u prosincu 2001., na kojoj je nastala *Deklaracija o ljudskim pravima kao bitnoj sastavnici ljudske sigurnosti* (<http://www.humansecurity-chs.org/doc/sanjosedec.html>). Prema Bertrandu G. Ramcharanu, pomoćniku glavnog tajnika UN-a i zamjeniku Visokog povjerenika za ljudska prava, značenje ljudske sigurnosti određeno je međunarodnim normama ljudskih prava.

“U svijetu ne može vladati mir ako ljudi ne uživaju sigurnost u svom svakodnevnom životu.”

IZVJEŠTAJ O LJUDSKOM RAZVOJU,
UNDP, 1994.

Čl. 3. Opće deklaracije o ljudskim pravima i čl. 9. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima također štite pravo na slobodu i osobnu sigurnost, što se poglavito odnosi na slobodu od straha. Osim toga, čl. 22. Opće deklaracije o ljudskim pravima i čl. 9. Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima priznaju pravo na socijalnu sigurnost koje, uz ostala gospodarska i socijalna prava, odgovara slobodi od neimaštine. Odnosom između globalizacije i ljudske sigurnosti bavi se i Milenijski izvještaj glavnog tajnika UN-a Kofi Annana iz 2000. godine, u kojemu se također pravi razlika između **slobode od straha** i **slobode od neimaštine**. Razlika vuče korijene iz četiri slobode koje je američki predsjednik Roosevelt 1940., tijekom Drugog svjetskog rata, proglasio vizijom poslijeratnog poretka. Borba protiv siromaštva, odnosno borba za gospodarska, socijalna i kulturna prava je-

dnako je važna za sigurnost kao i borba za političke i druge temeljne slobode. No, one se ne mogu dijeliti; one su međusobno ovisne i nedjeljive.

Ljudska sigurnost znači mogućnost uživanja u plodovima ljudskog razvoja. Prema Izvještaju o ljudskom razvoju UNDP-a (*United Nations Development Program*) iz 2000., ljudska prava i ljudski razvoj imaju istu viziju i isti cilj. *Indeks ljudskog razvoja* koji se koristi u UNDP-eovim izvještajima o ljudskom razvoju sadrži više pokazatelja, kao što su pristup obrazovanju, sigurnost prehrane, zdravstvene usluge, rodna jednakost i sudjelovanje u politici, koji izravno ukazuju na ljudska prava. *Izvještaj o ljudskoj sigurnosti* koji se izrađuje pod vodstvom Andrewa Macka, usredotočen je na prijetnje ljudskoj sigurnosti. Najzad, pojmovi ljudske sigurnosti, ljudskih prava i ljudskog razvoja poklapaju se i uzajamno pojačavaju.

C. POVIJEST I FILOZOFIJA LJUDSKIH PRAVA

Ideja **ljudskog dostojanstva** stara je kao i čovječanstvo. Ona postoji u različitim oblicima u svim kulturama i religijama. Primjerice, duboko poštovanje ljudskog bića vidljivo je u afričkoj filozofiji “*ubuntu*” ili u islamskom zahtjevu za zaštitom stranaca. “*Zlatno pravilo*” da se prema drugima odnosimo onako kako želimo da se oni odnose prema nama postoji u svim velikim religijama. Isto vrijedi za odgovornost društva da skrbi o siromašnima i za temeljne ideje socijalne pravde.

Međutim, ideja “*ljudskih prava*” ishod je suvremenog filozofskog mišljenja koje polazi od filozofije racionalizma i prosvjetiteljstva, liberalizma i demokracije, ali i od socijalizma. Iako je suvremeni pojam ljudskih prava uglavnom proizišao iz Europe, valja ustvrditi da su ideje slobode i socijalne pravde, na kojima se temelje ljudska prava, dio svih kultura. Ujedinjeni narodi pod vodstvom Eleonor Roosevelt, René Cassina i Josepha Malika razradili su Opću deklaraciju o ljudskim pravima, ali je na njoj radilo osamdesetoro ljudi sa Sjevera i s Juga kako bi oblikovalo njene ideje i jezik. Pojam ljudskih prava proširio se po cijelom svijetu pod snažnim utjecajem Istoka i Juga, što se ogleda u pojmovima gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava, pravu na samoodređenje, pravu na razvoj te slobodi od rasne diskriminacije i apartheida.

“Ja sam ljudsko biće zato što me tvoje oči vide takvim...”

AFRIČKA IZREKA, MALI

Dok su tijekom povijesti **građani** postajali korisnici ustavno zaštićenih ljudskih prava zahvaljujući svojoj borbi za temeljne slobode te gospodarska i socijalna prava, **stranci** su mogli uživati ta prava samo u iznimnim slučajevima ili temeljem bilateralnih sporazuma. Oni su trebali zaštitu vlastite države koja je predstavljala svoje građane u inozemstvu.

Humanitarno pravo odigralo je veliku ulogu u razvoju pravila zaštite stranaca. Ono je bilo usmjereno na utvrđivanje temeljnih pravila postupanja prema neprijateljskim vojnicima i civilima zahvaćenim oružanim sukobom (☞ modul Ljudska prava u oružanom sukobu). Današnjim međunarodno priznatim ljudskim pravima prethodili su sporazumi o **slobodi vjeroispovijesti**, kao što je Westfalijski ugovor iz 1648., i inicijative za zabranu ropstva, kao što su deklaracija o trgovini robljem Bečkog kongresa iz 1815., osnivanje Američkog društva protiv ropstva 1833. i Međunarodna konvencija protiv ropstva iz 1926. Zaštita **prava manjina** također

ima dugu povijest. Ona je bila središnja tema Versajskog mirovnog ugovora 1919. i Lige naroda koja je osnovana iste godine (☞ kronologija u III. dijelu: Dodatni izvori).

Ipak, pojam **općih ljudskih prava** za sva ljudska bića države su prihvatile tek nakon užasa Drugog svjetskog rata, kada je 48 država, unatoč tome što su 8 socijalističkih zemalja i Južna Afrika bile suzdržane, postiglo dogovor o Općoj deklaraciji o ljudskim pravima, učinivši je nezaobilaznom karikom sustava Ujedinjenih naroda. Otada je broj zemalja članica UN-a narastao na 191, ali ni jedna država nikada nije stvarno uložila prigovor na Deklaraciju, koja se danas uvelike smatra međunarodnim običajnim pravom.

U tom kontekstu treba spomenuti *Kairsku deklaraciju o ljudskim pravima u islamu* iz 1990., koju su sastavili ministri vanjskih poslova *Organizacije islamske konferencije*, ali koja nikada nije službeno prihvaćena. Sva prava određena tom Deklaracijom podliježu islamskom šerijatskom pravu.

Pitanjem koje se s vremena na vrijeme povećava o prioritetu određenih prava i univerzalizmu nasuprot kulturnom relativizmu, bavile su se dvije svjetske konferencije o ljudskim pravima, u Teheranu i Beču. Na

“Držimo da su ove istine samorazumljive – da su svi ljudi stvoreni jednaki; da ih je njihov stvoritelj obdario određenim neotuđivim pravima; da su među njima život, sloboda i težnja k sreći i da u osiguravanju tih prava ljudi osnivaju vlade koje dobivaju svoje pravične ovlasti na temelju suglasnosti onih kojima vladaju.”

AMERIČKA DEKLARACIJA
NEOVISNOSTI (1776.)

konferenciji u Teheranu, održanoj 1968., razjašnjeno je da su sva ljudska prava nedjeljiva i međuovisna, a na konferenciji u Beču, održanoj 1993., konsenzusom je prihvaćeno da *“(I)ako se važnost nacionalnih i regionalnih posebnosti te povijesne, kulturne i vjerske razlike moraju uzeti u obzir, države imaju dužnost, bez obzira na njihove političke, gospodarske i kulturne sustave, promicati i štiti sva ljudska prava i temeljne slobode”*. (čl. 5. Bečke deklaracije i Programa djelovanja iz 1993.).

“Prva je sloboda govora i izražavanja – svugdje u svijetu. Druga je sloboda svakog čovjeka da štuje Boga na svoj način – svugdje u svijetu. Treća je sloboda od neimaštine – što u svjetskim okvirima znači ekonomsko razumijevanje koje će svakom narodu osigurati zdrav i miran život njegovih pripadnika – svugdje u svijetu. Četvrta je sloboda od straha...”

PREDSJEDNIK ROOSEVELT, ČETIRI
SLOBODE (1941.)

Previše međunarodnih aktera danas provodi politiku koja se temelji na strahu, misleći da se njome učvršćuje sigurnost. No, prava se sigurnost ne može graditi na takvom temelju. Prava sigurnost mora polaziti od dokazanih načela ljudskih prava.

SERGIO VIERA DE MELO, VISOKI
POVJERENIK UN-a ZA LJUDSKA
PRAVA, 2003.

D. POJAM I NARAV LJUDSKIH PRAVA

Danas pojam ljudskih prava uživa **opće** priznanje, što se može vidjeti iz Deklaracije prihvaćene na Svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima održanoj u Beču 1993. i iz rezolucija Ujedinjenih naroda donesenih 1998. povodom pedesete obljetnice Opće deklaracije o ljudskim pravima. Neke skeptike koji dovode u pitanje univerzalnost ljudskih prava treba podsjetiti da su države poput Kine, Libanona ili Čilea sudjelovale u izradi nacрта pojma ljudskih prava u drugoj polovici četrdesetih godina. U svakom slučaju, otada je još mnogo država iskazalo podršku Općoj deklaraciji o ljudskim pravima i ratificiralo Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (*International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR*) i Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR*), koji polaze od Opće deklaracije, što se tiče Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (*Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women, CEDAW*), nju je ratificiralo 177 država, ali s mnogim rezervacijama.

Izvorište pojma ljudskih prava jest pojam *urođenog dostojanstva svih članova ljudske obitelji* koji je potvrđen Općom deklaracijom i međunarodnim paktovima iz 1966. Ti do-

kumenti također potvrđuju ideal slobodnih ljudskih bića koja uživaju slobodu od straha i neimaštine te koja imaju jednaka i neotuđiva prava. Sukladno tome, ljudska prava su opća i neotuđiva, što znači da se primjenjuju svugdje i ne mogu biti oduzeta ljudskoj osobi čak ni uz njezin pristanak. Kao što je na Svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima u Beču 1993. izjavio glavni tajnik UN-a Boutros Boutros Ghali, "*ljudska prava su prava stečena rođenjem*".

Ljudska prava su također nedjeljiva i međuovisna. Treba razlikovati različite **dimenzije ili kategorije ljudskih prava: građanska i politička prava**, kao što je pravo na slobodu izražavanja te **gospodarska, socijalna i kulturna prava**, kao što je pravo na socijalnu sigurnost, koja se "*ostvaruju postupno*" zbog toga što podrazumijevaju financijske obveze države. U prošlosti su određene države ili skupine država, primjerice socijalističke, davale prednost gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima *vis-à-vis* građanskim i političkim pravima, dok su Sjedinjene Američke Države i države članice Vijeća Europe izvjesnu prednost davale građanskim i političkim pravima. Međutim, barem na Svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima u Beču 1993., ako ne već i na Svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima u Teheranu 1968., ta neproduktivna rasprava

zaključena je potvrđivanjem da obje kategorije, odnosno dimenzije ljudskih prava imaju jednaku važnost. Već su u Teheranu 1968. godine one proglašene nedjeljivima i međuovisnima, jer je puno uživanje gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava gotovo nemoguće bez građanskih i političkih prava, i obrnuto.

U osamdesetim godinama 20. stoljeća još je jedna kategorija ljudskih prava stekla priznanje: pravo na mir, pravo na razvoj i pravo na zdrav okoliš. Ta prava pružaju okvir koji je nužan za puno uživanje svih drugih prava. Pa ipak, ne postoji uvjetovanost u smislu da je jedna kategorija ljudskih prava preduvjet za drugu. Tu novu kategoriju najbolje je odrediti kao **prava solidarnosti**, jer ona više od drugih traže međunarodnu suradnju i teže izgradnji zajednice.

Dok ljudska prava pripadaju svim osobama, bez obzira jesu li ili nisu građani neke države, **prava građana** su ona prava koja su zajamčena isključivo građanima određene države, na primjer pravo glasa, pravo da se bude biran ili pravo pristupa javnim službama određene zemlje.

Ljudska prava također treba razlikovati od **prava manjina**, tj. prava određene grupe koja ima posebne etničke, vjerske ili jezične

osobine. Osobe koje pripadaju manjini, pojedinačno ili u zajednici s ostalim pripadnicima te manjine, imaju pravo njegovati vlastitu kulturu, propovijedati ili prakticirati vlastitu religiju te koristiti svoj materinski jezik (čl. 27. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima). Detaljnija pravila postoje u europskim regionalnim instrumentima za ljudska prava.

Osobita pozornost poklanja se ljudskim pravima **starosjedilačkog stanovništva**. Od 1982. godine UN-ova Radna grupa za starosjedilačko stanovništvo razmatra načine promicanja i zaštite njihovih ljudskih prava, posebice glede njihova odnosa prema zemlji.

Danas je pojam ljudskih prava prihvaćen globalno i kao takav predstavlja temelj međunarodne zajednice država, međunarodnih organizacija i društvenih pokreta, koji se svi smatraju pripadnicima međunarodne zajednice. Ljudska prava također mogu biti **sredstvo društvene transformacije** na nacionalnoj ili regionalnoj razini, što se može vidjeti iz nastojanja Europske Unije i Vijeća Europe, osobito prilikom primanja novih članica. Međutim, transformacijski učinak ljudskih prava ovisi o tome koliko ljudi poznaju i razumiju ljudska prava i jesu li ih spremni koristiti kao oruđe za promjene.

Deklaracija o ljudskim pravima starosjedilačkih naroda je u nacrtu, ali još nije usvojena. Međunarodna organizacija rada, prepravivši raniju deklaraciju, usvojila je 1989. godine *Konvenciju br. 169 o starosjedilačkim i plemenskim narodima u neovisnim državama*. 2001. godine uspostavljen je *Posebni izvjestitelj o ljudskim pravima i temeljnim slobodama starosjedilačkih naroda*. Slijedom preporuke Svjetske konferencije o ljudskim pravima održane u Beču 1993. godine, pokrenut je 2000. *Stalni forum za starosjedilačka pitanja* kao pomoćni instrument Gospodarskog i socijalnog vijeća, koji je svoj prvi sastanak održao 2002. godine. Afrička komisija za ljudska prava i prava naroda također je osnovala radnu grupu za starosjedilačke narode.

Tradicionalni pojam ljudskih prava trpi kritike feministkinja zbog toga što nedovoljno odražava jednakost žena i muškaraca i rodno osjetljivost. Svjetske konferencije o ženama i UN-ova Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena pridonijele su, između ostalog, rodno-osjetljivom pristupu **ljudskim pravima žena**, što se također od-

ražava u UN-ovoj Deklaraciji o nasilju nad ženama i u nacrtu protokola o pravima žena Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda (☺☞ Modul Ljudska prava žena). Važno je zamijetiti da instrumenti za

“Sva ljudska prava su opća, nedjeljiva, međusobno ovisna i povezana. Međunarodna zajednica mora ljudska prava razmatrati globalno, na pravedan i jednak način, pod jednakim uvjetima i s jednakim naglascima. Iako se važnost nacionalnih i regionalnih posebnosti te povijesne, kulturne i vjerske razlike moraju uzeti u obzir, države imaju dužnost, bez obzira na njihove političke, gospodarske i kulturne sustave, promicati i štiti sva ljudska prava i temeljne slobode.”

ČLANAK 5. BEČKE DEKLARACIJE SA SVJETSKE KONFERENCIJE O LJUDSKIM PRAVIMA U BEČU, 1993.

E. STANDARDI LJUDSKIH PRAVA NA OPĆOJ RAZINI

Ljudska prava predstavljaju novi društveni i politički koncept time što pravno potvrđuju žene kao potpuna i jednakopravna ljudska bića.

Neke države koriste argument da se zbog njihovih **povijesnih, vjerskih i kulturnih posebnosti** ljudska prava na njih ne mogu primijeniti na isti način kao na druge države. Deklaracija o ljudskim pravima sa Svjetske konferencije održane u Beču potvrdila je postojanje različitih pristupa primjeni ljudskih prava koji proizlaze iz povijesnih, religijskih i kulturnih razlika, ali je istodobno ponovila obvezu svih država prema primjeni ljudskih prava. Stoga se postojanje kulturnih ili vjerskih razlika ne smije koristiti kao izgovor za nepotpunu primjenu međunarodnih obveza u području ljudskih prava. To znači da kulturni kontekst treba uzeti u obzir. **Dijalog civilizacija** koji se danas vodi u Ujedinjenim narodima upravo ima za svrhu potvrditi pozitivne vrijednosti različitih civilizacija, ali se time ne pruža izgovor za neispunjenje obveza. Jedno od najtežih pitanja je pitanje položaja žena u nekim kulturama jer može predstavljati ozbiljno kršenje ljudskih prava pa ga treba stavljati na dnevni red svakog dijaloga.

Novija povijest utvrđivanja standarda na globalnoj razini započela je **Općom deklaracijom o ljudskim pravima** (*Universal Declaration of Human Rights*, UDHR) koju je Opća skupština UN-a usvojila 10. prosinca 1948. po svršetku Drugog svjetskog rata koji je doveo do najvećih povreda ljudskih prava u povijesti. Sprječavanje i kažnjavanje genocida koji je počinjen nad Židovima u holokaustu bilo je predmet *Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida*, usvojene dan prije Opće deklaracije o ljudskim pravima.

Da bi načela sadržana u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima učinilo pravno obvezujućima, Povjerenstvo za ljudska prava UN-a razradilo je dva **pakta**: Pakt o građanskim i političkim pravima (*Covenant on Civil and Political Rights*, ICCPR) te Pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (*Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, ICESCR). Zbog utjecaja hladnog rata, oni su usvojeni tek 1966., a na snagu su stupili 1976. godine, nakon što ih je ratificiralo 35 država. Prvog siječnja 2003. godine prvi je pakt imao 149, a drugi 146 članica. Najprije je usvojen Pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, što je bio pokazatelj naklonosti zemalja u razvoju i socijalističkih

zemlja, koje su tada činile većinu u UN-u, prema gospodarskim i socijalnim pravima.

U šezdesetima je u prvom planu bila borba protiv rasne **diskriminacije i apartheida**, što je rezultiralo dvjema konvencijama: protiv rasne diskriminacije i o sprječavanju zločina apartheida. Potom su usvojene Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena; Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupka ili kazne te Konvencija o pravima djeteta. Te konvencije pojašnjavaju i specificiraju odredbe dvaju paktova ili posvećuju osobitu pozornost ljudskim potrebama posebnih ciljnih grupa. U slučaju konvencije o ženama iz 1979., "**problem rezervacija**", koji predstavlja opći problem međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, osobito je dobio na važnosti s obzirom da su brojne muslimanske zemlje rezervacijama pokušale ograničiti temeljna ljudska prava žena.

Prema **načelu nediskriminacije**, države moraju poštivati i osigurati svakom pojedincu unutar svog područja sva ljudska prava bez ikakve diskriminacije glede rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog podrijetla, imovine, rođenja ili drugog statusa (čl.

2. Pakta o građanskim i političkim pravima te Pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima). Štoviše, Protokol br. 12. Europske konvencije o ljudskim pravima propisuje opću zabranu diskriminacije od strane bilo koje javne vlasti.

Također postoji i mogućnost odustajanja od provođenja ugovorne obveze u određenim okolnostima i primjene *claw-back klauzule*. U slučaju **izvanrednog stanja** koje prijeti opstanku naroda, država može derogirati svoje obveze ako je izvanredno stanje službeno objavljeno i u opsegu koji je strogo određen izvanrednim okolnostima. Mjere ne smiju potaknuti diskriminaciju (čl. 4. st. 1. Pakta o građanskim i političkim pravima). Pritom se treba poštivati propisani postupak. Naime, posredstvom glavnog tajnika UN-a o tome treba obavijestiti ostale države stranke Pakta. Međutim, neki članci se ne mogu derogirati, primjerice pravo na život, zabrana mučenja i ropstva, neretroaktivnost kaznenih djela ili pravo na slobodu misli, savjesti i vjere (čl. 4. st. 2. Pakta o građanskim i političkim pravima). Ta se prava stoga nazivaju nederogativnim pravima. Odredbe o izvanrednom stanju dobile su veću važnost zbog borbe protiv **terorizma**. Slične odredbe postoje i u Europskoj konvenciji za ljudska prava (čl. 15.). UN-ov Odbor za građanska i politička prava razjasnio je obveze država u

Općem komentaru (br. 29, 2001.) o *izvanrednim stanjima* (čl. 4.), a Međuamerička komisija za ljudska prava i Glavni odbor za ljudska prava pri Vijeću Europe usvojili su izvještaj i smjernice pod nazivom *Terorizam i ljudska prava*.

Neka prava mogu sadržavati *claw back* klauzulu kojom se dopušta njihovo ograničavanje ako je to nužno za nacionalnu sigurnost, javni red, javno zdravlje ili čudoređe ili prava i slobode drugih itd. Takva mogućnost postoji osobito u odnosu na slobodu kretanja; slobodu napuštanja svake zemlje, uključujući vlastitu; slobodu misli, savjesti i vjere, uključujući izražavanje vjere ili uvjerenja; slobodu izražavanja i informiranja, slobodu okupljanja i udruživanja. Ograničenja moraju biti utvrđena zakonom, što znači da ih mora izglasati parlament. Tijela koja tumače pravne instrumente dužna su nadzirati svaku zlorabu tih odredbi. U svezi s tim, Europski sud za ljudska prava te Međuamerička komisija i Sud razmatrali su nekoliko sporova u svezi s primjenom ovlasti u slučaju izvanrednog stanja, odnosno odredbe o odustajanju.

PREGLED NAJVAŽNIJIH KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA UN-a

- Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948.)
- Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.)
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.)
- Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948.)
- Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupka ili kazne (1984.)
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965.)
- Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979.)
- Konvencija o pravima djeteta (1989.)

F. PRIMJENA OPĆIH INSTRUMENATA ZA LJUDSKA PRAVA

Države imaju dužnost **poštivati, štiti i ispunjavati** ljudska prava. U mnogim slučajevima primjena znači da država i njezina tijela moraju poštivati prihvaćena prava, naprimjer pravo na privatnost ili slobodu izražavanja. To osobito važi za građanska i politička prava, dok za gospodarska, socijalna i kulturna prava važi pozitivno djelovanje države kako bi ta prava bila ispunjena, primjerice jamčiti ili osigurati određene usluge, kao što su obrazovanje i zdravstvena zaštita te osigurati određene minimalne standarde. U tom se kontekstu uzimaju u obzir mogućnosti pojedine države. Naprimjer, čl. 13. Pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima potvrđuje pravo svakoga na obrazovanje. Međutim, dalje se specificira da samo osnovnoškolsko obrazovanje mora biti dostupno bez plaćanja, što se tiče srednjeg i visokog obrazovanja, ono se mora učiniti raspoloživim i dostupnim svima, a uvođenje besplatnog obrazovanja se očekuje samo progresivno. Pojam postupnog ispunjenja u skladu s mogućnostima primjenjuje se na više gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava.

Dužnost zaštite zahtijeva od države da spriječiti nasilje i druge oblike kršenja ljudskih prava među ljudima na svom teritoriju. Sukladno tome, ljudska prava imaju i *horizontalnu dimenziju*, koja u vrijeme globalizacije sve više dobiva na važnosti, primjerice pos-

tavljanjem pitanja o društvenoj odgovornosti transnacionalnih korporacija.

Još jedan pravac razvoja odnosi se na sve veće naglašavanje **prevencije kršenja ljudskih prava** korištenjem strukturalnih mjera, primjerice nacionalnih ustanova ili uključivanjem dimenzije ljudskih prava u **operacije očuvanja mira**. Prevencija je također prioritet u **pristupu ljudskim pravima s polazišta ljudske sigurnosti**. (☺☞ Ljudska prava i ljudska sigurnost).

Ljudska prava najprije treba provoditi na **nacionalnoj razini**. Tu postoje mnoge **prepreke**, kao što su nedostaci *uspješnog upravljanja*, primjerice korumpirana i nedjelotvorna uprava ili sudstvo. Kako bi se osiguralo da država ispunjava svoje obveze, za većinu međunarodnih konvencija o ljudskim pravima uspostavljen je **međunarodni nadzor** nad djelovanjem države. Nadzor može imati različite oblike. Mnoge međunarodne konvencije imaju svoj **sustav izvještavanja**. Države moraju izvještavati o svom radu u području zaštite ljudskih prava u pravilnim razmacima. Izvještaje obično pregledava odbor stručnjaka koji daje preporuke o tome kako poboljšati provedbu. Odbor također može prirediti *opće opaske* o pravilnom tumačenju konvencije. U nekim slučajevima, kao što je to s Paktom o građanskim i poli-

tičkim pravima, postoji dodatni protokol koji ovlašćuje, u ovom slučaju, Odbor za građanska i politička prava da prima **tužbe pojedinaca** po pitanju navodnih povreda njihovih ljudskih prava. Međutim, to je moguće jedino osobama koje žive u državama koje su ratificirale dodatni protokol. Neke konvencije sadrže također i odredbe o **tužbama među državama**, ali se te mogućnosti rijetko koriste. **Sudski postupak** postoji samo u slučaju Europske i Međuameričke konvencije za ljudska prava koje Europskom i Međuameričkom sudu za ljudska prava omogućuju donošenje za države obvezujućih odluka. Također će se osnovati Afrički sud za ljudska prava i prava naroda nakon što njegov statut stupi na snagu.

Osim postupaka sadržanih u instrumentima ljudskih prava, kao što su konvencije o ljudskim pravima, postoje i takozvani "**postupci temeljeni na Povelji**", koji su razvijeni prema Povelji Ujedinjenih naroda radi zaustavljanja kršenja ljudskih prava diljem svijeta. Jedan od njih polazi od Rezolucije br. 1235, koju je Gospodarsko i socijalno vijeće UN-a (ECOSOC) donijelo 1967. godine i koja dopušta Komisiji za ljudska prava da se ona u javnom postupku bavi teškim i sustavnim kršenjima ljudskih prava diljem svijeta. Druzi je povjerljivi postupak 1503, koji se temelji na Rezoluciji br. 1503 Gospodarskog i soci-

jalnog vijeća UN-a iz 1970., a omogućuje slanje tužbi uredu Visokog povjerenika za ljudska prava UN-a u Ženevi. Tužbe pregledava grupa stručnjaka UN-ove Podkomisije za promicanje i zaštitu ljudskih prava. Taj se postupak uglavnom primjenjuje kod grubih kršenja ljudskih prava. Time je omogućeno da o situaciji u nekoj zemlji raspravlja i Komisija za ljudska prava.

Na temelju Povelje Ujedinjenih naroda, **posebni postupci** u radu **Komisije za ljudska prava** i njezine **Podkomisije**, a to su djelatnosti posebnih izvijestitelja i predstavnika Komisije za ljudska prava ili glavnog tajnika UN-a u području ljudskih prava, postaju sve važniji. Postoje *izvijestitelji po zemljama* i *tematski izvijestitelji*, poput posebnog izvijestitelja za Bosnu i Hercegovinu te Federativnu Republiku Jugoslaviju, za Afganistan, Sudan ili Haiti, kao i posebni izvijestitelji o mučenju ili o nasilju nad ženama. Ukupno postoji četrdesetak takvih posebnih institucija koje prikupljaju podatke prema području svoje djelatnosti, a mogu pokrivati određenu zemlju ili cijeli svijet. One svjedoče o povećanom aktivizmu Ujedinjenih naroda i osiguravaju mehanizama praćenja i nadzora u onim slučajevima u kojima mjere provedbe nisu predviđene ili nisu djelotvorne, kao što je slučaj s Deklaracijom branitelja ljudskih prava, mnogim gospodarskim i

socijalnim pravima, primjerice ljudskim pravom na obrazovanje, prehranu, stanovanje, zdravlje, ili problemima koje izaziva politika strukturalnog prilagođavanja i vanjski dug. Nadalje, postoje *neovisni stručnjaci*, primjerice za pravo na razvoj i *radne grupe*, poput onih koje se bave pitanjem prisilnih i nedobrovoljnih nestanaka.

Nadalje, UN-ov Visoki povjerenik za ljudska prava sve češće uspostavlja **misije Ureda Visokog povjerenika** u zemljama s problematičnim stanjem ljudskih prava. Takve misije osnovane su u zemljama poput Afganistana, Bosne i Hercegovine, Kambodže, Kolumbije, Gvatemale, Haitija, Kosova, Crne Gore, Srbije, Sierra Leonea itd. One prikupljaju podatke i promiču standarde ljudskih prava, primjerice pružanjem savjeta u procesu izmjena zakonodavstva ili sudjelovanjem u radu međunarodne zajednice.

Djelatnosti tih posebnih ustanova imaju i zaštitnu i promicateljsku ulogu. One razvijaju svijest o ljudskim pravima i promiču njihovo uključivanje u sve djelatnosti kako bi usvojena rješenja bila čvrsto temeljena i na ljudskim pravima. Međutim, **promicanje ljudskih prava** predstavlja puno veći zadatak, koji ne mogu izvršiti same međunarodne ustanove i tijela. Promicanje ljudskih prava prije svega znači osvještavanje i infor-

miranje ljudi o njihovim pravima te poučavanje ljudi kako mogu najbolje koristiti svoja ljudska prava. U tu svrhu moguće je uključiti različite sudionike kao što su fakulteti, obrazovni sektor općenito, ali i nevladine udruge.

Na **nacionalnoj razini** Ujedinjeni narodi preporučuju uspostavu *nacionalnih ustanova* za promicanje i zaštitu ljudskih prava kao što su pučki pravobranitelj ili nacionalne komisije za ljudska prava. U tu svrhu Opća skupština UN-a usvojila je niz načela o ovlastima i odgovornostima, kojima se jamči neovisnost i pluralizam (Nacionalne institucije za promicanje i zaštitu ljudskih prava, UN GA-Rez. 48/134 od 20. prosinca 1993.).

G. LJUDSKA PRAVA I GRAĐANSKO DRUŠTVO

Uloga nevladinih udruga kao ključnih aktera građanskog društva u zaštiti i promicanju ljudskih prava od presudne je važnosti. **Nevladine udruge** temelje se na slobodi udruživanja, koja je zaštićena člankom 22. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. One su ključni akteri građanskog društva u zaštiti i promicanju ljudskih prava. U Ujedinjenim narodima one predstavljaju u izvjesnom smislu *savjest svijeta*. Nevladine udruge često se bave određenim specifičnim područjima zaštite prava, kao što su sloboda izražavanja i sloboda medija (naprimjer organizacija **Članak 19.** *Article 19*), ili sprječavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupka (naprimjer **Udruga za sprječavanje mučenja** *Association for the Prevention of Torture, APT*). Nevladine udruge poput **Amnesty Internationala** koriste posebne postupke, kao što su *pozivi na hitnu akciju*, kako bi vršile pritisak na vlade. Strategija *mobilizacije srama*, koja se uglavnom ostvaruje uz pomoć neovisnih medija, može biti vrlo djelotvorna. Nevladine udruge poput **Međunarodne helsinške federacije** (*International Helsinki Federation, IHF*), **Grupe za međunarodne krize** (*International Crises Group, ICG*), ili **Human Rights Watch** vrše utjecaj na vlade i međunarodnu zajednicu putem **izvještaja visoke kvalitete** koji se temelje na utvrđivanju činjenica i nadzoru. Još jedan djelotvoran pristup nevladinih udruga

jest izrada *izvještaja u sjeni* međunarodnim nadzornim tijelima paralelno sa službenim izvještajima država.

Prema rezoluciji Opće skupštine iz 1998., pod nazivom **Deklaracija branitelja ljudskih prava**, pojedincima i nevladinim udrugama koje rade za ljudska prava treba osigurati nužnu slobodu za takav rad te ih zaštititi od progona bilo koje vrste. U nekim državama organizacije poput Amnesty Internationala ili Helsinškog odbora zbog svog su rada izložene kritici, a u nekim slučajevima čak i progonu. Brojni su slučajevi diljem svijeta da su aktivisti za ljudska prava zatvarani zbog svog legitimnog rada. Država ima dužnost zaštititi te aktiviste ne samo od svojih službi, kao što je policija, već i od nasilnih grupa, kao što su odredi smrti koji pokušavaju uzeti zakon u svoje ruke.

Kako bi podržao primjenu spomenute UN-ove deklaracije, glavni tajnik UN-a odredio je *Posebno predstavnika* za branitelje ljudskih prava.

Nevladine udruge također imaju veliku ulogu u *obrazovanju i učenju za ljudska prava*, budući da pišu nastavne programe, provode programe izobrazbe i izrađuju nastavne materijale, često u suradnji s Ujedinjenim narodima, UNESCO-om, Vijećem Europe i dru-

gim međuvladinim institucijama. Na globalnoj razini, *Desetljeće naroda za obrazovanje za ljudska prava*, koje je potaklo proglašenje UN-ova Desetljeća obrazovanja za ljudska prava, dospjelo je i do Juga, gdje je potaknulo osnivanje regionalnih institucija za učenje za ljudska prava, kao naprimjer u Indiji, Argentini i Maliju. U području izobrazbe protiv rasizma i diskriminatornog ponašanja širom svijeta djeluje Liga protiv klevete (*Anti-Defamation League, ADL*).

Mreže nevladinih organizacija zauzele su osobito važnu ulogu u borbi za jednakost i zaštitu žena. Razvojni fond za žene UN-a (*United Nations Development Fund for Women, UNIFEM*), Odbor za obranu prava žena Latinske Amerike i Kariba (*Comité de América Latina y el Caribe para la Defensa de los Derechos de la Mujer, CLADEM*) ili Europska mreža žena za razvoj (*Women in Development Europe, WIDE*), postavile su obrazovanje za ljudska prava među svoje prioritete, s ciljem osnaživanja žena za prevladavanje prepreka punoj jednakosti i nediskriminaciji. Nevladine organizacije u Africi redovito se sastaju prije zasjedanja Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, sudjeluju na njezinim sjednicama i zajednički organiziraju izobrazbu. Austrijska nevladina udruga – Europski centar za izobrazbu i istraživanje u ljudskim pravim i demokraciji

H. REGIONALNI SUSTAVI ZAŠTITE I PROMICANJA LJUDSKIH PRAVA

(ETC) surađuje s brojnim centrima za ljudska prava u Jugoistočnoj Europi na lokalnim i regionalnim programima obrazovanja i izobrazbe za ljudska prava. Također organizira međunarodnu Ljetnu akademiju o ljudskim pravima i ljudskoj sigurnosti.

Uz brojne projekte europske suradnje, ETC putem svojih projekata nadgleda razvoj Graza kao Grada ljudskih prava. Ideja Grada ljudskih prava globalna je inicijativa Desećljeca naroda za obrazovanje za ljudska prava, kojom se promiče nadgledanje stanja ljudskih prava od strane nevladinih udruga i javnih institucija. Kao nevladina udruga, ETC obavlja savjetodavnu funkciju za političare i za škole. Knjižnica ETC-a služi kao dokumentacijski centar te nudi nastavne materijale o ljudskim pravima. Istraživanja se usredotočuju na različite aspekte ljudske sigurnosti, kojima ETC posvećuje svoj *online* časopis "Gledišta ljudske sigurnosti" (*Human Security Perspectives*).

Uz opće instrumente zaštite ljudskih prava razvili su se i regionalni sustavi ljudskih prava, koji obično osiguravaju više standarde prava i njihove primjene.

Prednost regionalnih sustava je u tome što omogućuju učinkovitije razmatranje tužbi. Regionalni sudovi donose obvezujuće odluke i mogu naložiti naknadu štete, a komisije za ljudska prava izdaju preporuke koje države uglavnom shvaćaju ozbiljno. Zahvaljujući njihovu djelovanju nastaju *vodeći slučajevi* za tumačenje i pojašnjavanje odredaba instrumenata za ljudska prava, a također dolazi i do promjena nacionalnih zakona kako bi ih se uskladilo s međunarodnim obvezama ljudskih prava. Osim toga, regionalni sustavi uglavnom su osjetljiviji na kulturna i vjerska pitanja ako za to postoje valjani razlozi.

I. EUROPA

Europski sustav ljudskih prava ima tri sloja: sustav Vijeća Europe (trenutačno 45 zemalja članica), sustav Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (55 zemalja članica) i sustav Europske unije (trenutačno 15 zemalja članica).

Europski sustav ljudskih prava najrazvijeniji je regionalni sustav. Nastao je kao reakcija na masovna kršenja ljudskih prava tijekom Drugog svjetskog rata. Ljudska prava, vladavina prava i pluralistička demokracija kame-ni su temeljci europskog pravnog poretka.

EUROPSKI INSTRUMENTI LJUDSKIH PRAVA

- Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950.) i 13 dodatnih protokola
- Europska socijalna povelja (1961.), nadopunjena 1991. i 1996. te dodatni protokoli iz 1988. i 1995.
- Europska konvencija za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupka ili kazne (1987.)
- Helsinški završni akt (1975.) i naknadni proces Konferencije za sigurnost i suradnju u Europi Organizacije za europsku sigurnost i suradnju, koji uključuje Parišku povelju za Novu Europu (1990.)
- Europska povelja za regionalne jezike ili jezike manjina (1992.)
- Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1995.)
- Povelja temeljnih prava Europske unije (2000.)

1. SUSTAV LJUDSKIH PRAVA VIJEĆA EUROPE

a. Pregled

Glavni instrument je **Europska konvencija za ljudska prava** iz 1950. i njezinih 13 dodatnih protokola. Od posebne važnosti su Protokol br. 6, Protokol br. 13 (još nije na snazi) o ukidanju smrtne kazne, po čemu se europski pristup ljudskim pravima razlikuje od pristupa Sjedinjenih Američkih Država te Protokol br. 11 kojim se zamjenjuje Europsku komisiju za ljudska prava i Europski sud za ljudska prava jedinstvenim Europskim sudom za ljudska prava. Europska konvencija uglavnom sadrži građanska i politička prava.

Europska socijalna povelja iz 1961. nastala je s idejom da se sustav zaštite dopuni gospodarskim i socijalnim pravima, ali ona do sada nije stekla jednaku važnost kao Europska konvencija. Od početka pati od slabog i nedjelotvornog sustava provedbe. Pa ipak, zbog sve veće pozornosti koja se daje gospodarskim i socijalnim pravima na globalnoj razini od kasnih osamdesetih, veća pozornost se također usmjerava i na Europsku socijalnu povelju, koja je dvaput izmijenjena, 1988. i 1995., pa sada uključuje sustav kolektivnih tužbi prema dodatnom protokolu.

Glavna inovacija jest **Europska konvencija za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupka ili kazne** iz 1987., kojom je uspostavljen Europski odbor za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupka ili kazne. Odbor šalje delegacije u sve države članice Konvencije

radi redovitih ili posebnih pregleda svih mjesta lišavanja slobode. Sukladno tome, logika sustava je u njegovu preventivnom djelovanju, nasuprot *ex post* zaštite koju i dalje osigurava Europska konvencija o ljudskim pravima i njezin Sud. U prosincu 2002. Opća skupština UN-a usvojila je dodatni protokol

EUROPSKE INSTITUCIJE I TIJELA ZA LJUDSKA PRAVA

Vijeće Europe:

- Europski sud za ljudska prava (jedinstveni sud od 1998.)
- Europski odbor za socijalna prava (izmijenjen 1999.)
- Europski odbor za sprječavanje mučenja i drugih oblika neljudskog ili ponižavajućeg postupka (*Committee for the Prevention of Torture, CPT*, 1989.)
- Savjetodavni odbor Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (1998.)
- Europska komisija za rasizam i nesnošljivost (*European Commission on Racism and Intolerance, ECRI*, 1993.)
- Europski povjerenik za ljudska prava (1999.)
- Odbor ministara Vijeća Europe

OESS:

- Ured za demokratske institucije i ljudska prava (*Office for Democratic Institutions and Human Rights, ODIHR*, 1990.)
- Visoki povjerenik za nacionalne manjine (1992.)
- Predstavnik za slobodu medija (1997.)

Europska unija:

- Europski sud pravde
- Europski centar za praćenje rasizma i ksenofobije (*European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, EUMC*, 1998.)
- Povelja temeljnih prava Europske unije (2000.)

uz UN-ovu Konvenciju protiv mučenja, koji predviđa sličan mehanizam i na globalnoj razini.

Europska okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994.) izrađena je nakon sastanka na vrhu Vijeća Europe u Beču 1993. kao odgovor na sve veće probleme u području prava manjina u Europi. Ti su se problemi pojavili kao posljedica raspada Sovjetskog Saveza i Socijalističke Republike Jugoslavije te općenito procesa samoodređenja u Europi tijekom devedesetih godina 20. stoljeća. Prema Konvenciji države moraju štiti individualna prava osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama, ali i osigurati uvjete koji će manjinama omogućiti održanje i razvoj njihove kulture i identiteta. Međutim, mehanizam izvršavanja ograničen je na sustav izvještavanja i Savjetodavni odbor stručnjaka zaduženih za pregled tih izvještaja.

Godine 1999. Vijeće Europe je uspostavilo *Povjerenika za ljudska prava* koji izvještaje o svojim djelatnostima podnosi jednom godišnje. Nadalje, postoji i **povjerljiv sustav nadzora** nad djelovanjem zemalja članica u različitim područjima ljudskih prava, o kojemu odluku donosi Vijeće ministara temeljem izvještaja koje priprema Tajništvo.

b. Europski sud za ljudska prava

Glavni instrument zaštite ljudskih prava u Europi je Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu, obvezujuću jurisdikciju kojega danas priznaju sve države članice Vijeća Europe. Broj sudaca jednak je broju država članica Vijeća Europe. U svakom sporu uključen je takozvani "*nacionalni sudac*" kako bi se olakšalo razumijevanje nacionalnog zakonodavstva. No, imenovani suci obnašaju svoju dužnost isključivo u svoje osobno ime.

Da bi neka tužba bila **zaprimljena**, moraju biti ispunjena četiri glavna uvjeta:

- a) prekršeno pravo zaštićeno je Europskom konvencijom za ljudska prava ili njezinim dodatnim protokolima;
- b) tužitelj/i je žrtva kršenja prava;
- c) iscrpljeni su svi djelotvorni domaći pravni lijekovi;
- d) tužba je podnesena prije isteka roka od šest mjeseci nakon ispunjenja uvjeta pod točkom c.

Ako se predmet primi na razmatranje, komora sastavljena od sedam sudaca odlučuje o sadržaju spora. Njihova je presuda konačna, osim ako se spor smatra izuzetno važnim, ili ako predstavlja novu vrstu spora koji nema presedana, u kojem slučaju predmet

rješava velika komora sastavljena od 17 sudaca.

Presude su obvezujuće i mogu uključivati naknadu za štetu. Odbor ministara nadzire provedbu presuda Suda. Glavni problem sustava trenutno je velik broj podnesenih tužbi, koji je od 1998., kad je bilo oko 1000 sporova, narastao na preko 29000 u 2002. godini, što dovodi do preopterećenja sustava.

2. SUSTAV LJUDSKIH PRAVA ORGANIZACIJE ZA EUROPSKU

SIGURNOST I SURADNJU (OESS)

Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, koja je do 1994. godine bila poznata pod nazivom Konferencija za sigurnost i suradnju u Europi, vrlo je specifična organizacija. Ona nema ni pravnu povelju ni međunarodnu pravnu osobnost, a njezine deklaracije i preporuke samo su političke naravi i nisu pravno obvezujuće za države. Unatoč tome, često vrlo detaljni popisi obveza usvojeni na različitim konferencijama ili sastancima stručnjaka, koje nadzire Vijeće predstavnika država članica, te redovito organizirane *follow-up* konferencije, predstavljaju prilično uspješan mehanizam nadzora. "*Helsinki*

proces" igrao je važnu ulogu u uspostavi suradnje između Istoka i Zapada tijekom hladnog rata i osigurao temelje za suradnju u proširenoj Europi 55 država.

Pod nazivom "*ljudska dimenzija*" OEES provodi brojne aktivnosti u području ljudskih prava, osobito prava manjina. One imaju presudnu ulogu u različitim misijama na terenu kao što su one u Bosni i Hercegovini ili Srbiji i Crnoj Gori te na Kosovu. U tu svrhu misije OEES-a uključuju i odjel za ljudska prava, a dužnosnici za ljudska prava raspoređuju se širom zemlje kako bi nadgledali i izvještavali o stanju ljudskih prava, ali i promicali ljudska prava te pomagali u određenim slučajevima zaštite. U zemljama u kojima ima svoju misiju, OEES podržava i nacionalne ustanove za ljudska prava, kao što je pučki pravobranitelj u Bosni i Hercegovini ili na Kosovu.

Razvijeni su i posebni mehanizmi poput **Visokog povjerenika za manjine**, s uredom u Haagu, i **Predstavnik za slobodu medija**, s uredom u Beču. (🗣️ Modul o slobodi izražavanja) Visoki povjerenik za nacionalne manjine je instrument za sprječavanje sukoba s ovlašću rješavanja etničkih napetosti u najranijoj mogućoj fazi. OEES je imao važnu ulogu u nadziranju demokratskih izbora u brojnim europskim državama koje su prolazi-

le proces preobrazbe u pluralističku demokraciju. Proces demokratizacije i promicanje ljudskih prava podupire **Ured za demokratske ustanove i ljudska prava** (*Office of Democratic Institutions and Human Rights, ODIHR*) sa sjedištem u Varšavi. OEES također ima važnu ulogu u rješavanju sukoba i post-konfliktnoj rekonstrukciji u Europi.

3. POLITIKA LJUDSKIH PRAVA I EUROPSKA UNIJA

Europska ekonomska zajednica koja je uspostavljena 1957. godine nije se bavila političkim pitanjima kao što su ljudska prava. No, od osamdesetih godina 20. stoljeća s političkom integracijom Europe u pravcu Europske unije, ljudska prava i demokracija postaju ključni pojmovi jedinstvenog europskog pravnog poretka. Glavnu ulogu u toj promjeni ima **Europski sud pravde** koji je ojačao svoju nadležnost nad ljudskim pravima izводеći je iz "*zajedničkih ustavnih tradicija država članica*" i međunarodnih ugovora kojih su države članice stranke, primjerice Europske konvencije o ljudskim pravima. Neka ljudska prava utvrđena su kao opća načela europskog prava, primjerice pravo vlasništva, sloboda udruživanja, sloboda vjere, ili pak načelo jednakosti, koje ima osobitu važnost u pravu Europske zajednice.

Od osamdesetih godina Europska zajednica također razvija politiku ljudskih prava i u svojim odnosima prema trećim zemljama, što se odražava i u tzv. **Kriterijima iz Kopenhagena** za otvaranje prema državama iz jugoistočne Europe. Sporazum o Europskoj uniji iz 1995. u člancima 6. i 7. izričito spominje Europsku konvenciju iz 1950., iako Europska unija zasad nije pristupila Europskoj konvenciji.

Godine 2000. sazvan je skup za izradu **Povelje temeljnih prava Europske unije**, usvojene na sastanku na vrhu u Nici 2001. Ta Povelja je trenutno najnoviji dokument o ljudskim pravima u Europi. Poput Opće deklaracije o ljudskim pravima, ona uključuje građanska i politička, kao i gospodarska, socijalna i kulturna prava, no kao ni Opća deklaracija, ni ona nema status pravno obavezujućeg dokumenta. Ipak, s obzirom da obuhvaća brojne obveze u području ljudskih prava koje su ionako dio međunarodnih ugovora kojih su države članice Europske unije stranke, Povelju je moguće razumjeti kao dokument kojim se tumače i pojašnjavaju ti obavezujući sporazumi. Od 1995. godine EU uključuje **odredbe o ljudskim pravima** u svoje bilateralne ugovore, kao što su *sporazumi o stabilnosti i pridruživanju*, Cotonou sporazum ili Euromed sporazum. Očekuje se da bi novi skup koji trenutno razrađuje

Europski ustav mogao na kraju donijeti odluku da se **Povelji temeljnih prava Europske unije** prizna obvezujući status.

Europska unija razvila je politiku ljudskih prava kako za svoje unutarnje odnose, tako i za svoje odnose s drugim zemljama u kojima je ta politika dio zajedničke vanjske i sigurnosne politike Unije. **Godišnji izvještaj o ljudskim pravima** koji objavljuje Vijeće Europske unije odražava važnost politike ljudskih prava za Europsku uniju općenito. Vijeće daje javne izjave, ali je aktivno i iza pozornice, u "*diplomaciji ljudskih prava*" usmjerenoj na pojedinačne slučajeve te zajedno s Europskom komisijom vodi "*dijalog o ljudskim pravima*" s nekoliko zemalja poput Kine i Irana. Europski parlament drži ljudska prava visoko na dnevnom redu Europske unije te izdaje godišnje izvještaje o ljudskim pravima. Zahvaljujući inicijativi Europskog parlamenta nevladine udruge mogu dobiti financijsku potporu za projekte u području ljudskih prava i demokracije od **Europske inicijative za demokraciju i ljudska prava**, kojom rukovodi Europska pomoć (*Europe Aid*) u ime Europske komisije koja određuje političku strategiju. Posebna pozornost posvećuje se borbi protiv smrtne kazne i mučenja te kampanji za Međunarodni kazneni sud.

Europski centar za praćenje rasizma i ksenofobije (*European Union Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, EUMC*), kojega je Unija otvorila u Beču 1998. godine u cilju rješavanja rastućeg problema rasizma i ksenofobije u Europi, nadzire situaciju u Europi i promiče djelovanje protiv rasizma i ksenofobije. Iste je godine u Sporazum o Europskoj zajednici uveden čl. 13. koji Zajednici daje ovlasti u suzbijanju diskriminacije na osnovi rasnog ili etničkog podrijetla, vjere ili uvjerenja, dobi, sposobnosti ili spolne orijentacije. Godine 2000. Europsko vijeće je usvojilo Direktivu 2000/43/EC o primjeni načela jednakog postupka bez obzira na rasno ili etničko podrijetlo, osobito u području zapošljavanja, pristupa obrazovanju i izobrazbi, socijalnim povlasticama itd., što važi za javni i privatni sektor unutar EU.

U skladu s tim, Europska unija je osobito usmjerena na pitanje **jednakosti**. Prema čl. 141. Sporazuma o Europskoj zajednici države članice moraju primjenjivati načelo "*jednake naknade za rad muškaraca i žena*" te usvojiti mjere koje će osigurati primjenu načela jednakih mogućnosti. To je također sadržano u propisima koje je usvojilo Europsko vijeće, a koji su posebno važni u području radnih odnosa.

II. SJEVERNA I JUŽNA AMERIKA

Međuamerički sustav ljudskih prava nastao je zahvaljujući **Američkoj deklaraciji o pravima i dužnostima čovjeka**, usvojenoj 1948., zajedno s Poveljom Organizacije američkih država (*Organization of American States, OAS*). **Međuamerička komisija za ljudska prava**, koju je osnovala Organizacija američkih država 1959., a čini je 7 članova, najvažnije je tijelo tog sustava.

Godine 1978. stupila je na snagu **Američka konvencija za ljudska prava**, usvojena 1969. godine. Naknadno su usvojena i dva dodatna protokola, jedan o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima i drugi o ukidanju smrtne kazne. Sjedinjene Američke Države nisu članica Konvencije, iako se sjedište Komisije nalazi u Washingtonu. Konvencija je također utemeljila Međuamerički sud za ljudska prava, koji je osnovan 1979., sa sjedištem u Kostariki, gdje se također nalazi "Međuamerički institut za ljudska prava".

Među brojnim pravnim instrumentima posvećenim pravima žena osobitu pozornost zaslužuje **Međuamerička konvencija za sprječavanje, kažnjavanje i iskorjenjivanje nasilja nad ženama (Konvencija iz Belem do Para)**, koja je stupila na snagu 1995. i već ju

je potpisala 31 od 34 države članice Organizacije američkih država. Konvencija obvezuje države članice na podnošenje redovitih nacionalnih izvještaja **Međuameričkoj komisiji za žene**, koja je osnovana još 1928. Osim toga, od 1994. postoji i **Posebni izvjestitelj za prava žena**.

MEĐUAMERIČKI SUSTAV LJUDSKIH PRAVA

- Američka deklaracija o pravima i dužnostima čovjeka (1948.)
- Međuamerička komisija za ljudska prava (1959.)
- Američka konvencija o ljudskim pravima (1969./1978.)
- Dodatni protokol o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (1988.)
- Dodatni protokol o ukidanju smrtne kazne (1990.)
- Međuamerički sud za ljudska prava (1979./1984.)
- Međuamerička komisija za žene (1928.)
- Američka konvencija za sprječavanje, kažnjavanje i iskorijenjivanje nasilja nad ženama (1994.)

Pojedinci, grupe i nevladine udruge mogu ulagati tužbe, tzv. *“peticije”* Međuameričkoj komisiji za ljudska prava. Osim toga, Komisija ima ovlasti tražiti informacije o mjerama koje se poduzimaju za zaštitu ljudskih prava. Međuameričkom sudu nije se moguće obratiti izravno, nego jedino preko Komisije, koja odlučuje o slučajevima za Sud. Zahvaljujući tome Sud ranije nije dobivao puno slučajeva, no čini se da se situacija mijenja. Nadalje, Sud može davati savjetodavna mišljenja, naprimjer u svezi s tumačenjem Konvencije. Kao i Komisija, Sud ima sedam članova i djeluje povremeno.

Isto tako, Komisija može poduzimati istrage na terenu i izdavati posebne izvještaje o određenim pitanjima. Mnoge nevladine organizacije pomažu žrtvama kršenja ljudskih prava, u iznošenju slučajeva pred Međuameričku komisiju i Sud za ljudska prava.

III. AFRIKA

Afrički sustav ljudskih prava nastao je 1981. kada je tadašnja Organizacija afričkog jedinstva usvojila **Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda**, koja je stupila na snagu 1986. Temeljem Povelje osnovana je **Afrička komisija za ljudska prava i prava**

naroda, koja ima 11 članova, a sjedište joj je u Banjulu, Gambija. Danas su sve 53 države članice Afričke unije (AU), koja je 2001. zamijenila Organizaciju afričkog jedinstva, ratificirale Afričku povelju, koja slijedi pristup Opće deklaracije o ljudskim pravima ujedinjujući sve kategorije ljudskih prava u jednom dokumentu. Njezina preambula spominje *“vrijednosti afričke civilizacije”*, koje nadahnjuju afrički pristup ljudskim pravima i pravima naroda. Osim prava pojedinaca ona potvrđuje i prava naroda. Nadalje, Povelja nabraja i dužnosti, primjerice prema obitelji i društvu, koje, međutim, nalaze malo odjeka u praksi.

AFRIČKI SUSTAV LJUDSKIH PRAVA

- Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda (1981.)
- Afrička komisija za ljudska prava i prava naroda (1987.)
- Protokol o osnivanju Afričkog suda za ljudska prava i prava naroda (1997., još nije na snazi)
- Protokol o pravima žena (Afrička unija ga još nije usvojila)
- Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta (1990.)

Komisija ima velike ovlasti u području promicanja ljudskih prava. Ona može zaprimati tužbe od država (što se dosad nije dogodilo), pojedinaca i grupa. Kriteriji zaprimanja su široki i dopuštaju da se nevladine organizacije ili pojedinci obrate Komisiji u ime žrtava. Nažalost, Komisija ne može donositi pravno obvezujuće odluke, što je bio jedan od razloga za usvajanje protokola o uspostavi **Afričkog suda za ljudska prava i prava naroda**, koji će stupiti na snagu nakon zaprimanja 15 ratifikacija. U njemu će djelovati 11 sudaca. Međutim, pojedinci će se moći neposredno obraćati Sudu samo ako dotična država to odobri posebnom izjavom. Inače, Sud će moći zaprimati tužbe samo putem Komisije, kao i u međuameričkom sustavu.

Komisija bi trebala redovitim pregledom **državnih izvještaja** pratiti stanje ljudskih prava u pojedinim državama. Međutim, izvještaji su često neredoviti i nezadovoljavajući. Slijedeći praksu UN-a, Komisija je imenovala **posebne izvjestitelje za izvanzakonska, prijeka i proizvoljna smaknuća, za zatvore i zatvorske uvjete te za žene**. Planirani **dodatni protokol o pravima žena** još nije donesen.

Komisija također šalje **misije za utvrđivanje činjenica** i organizira **izvanredne sjednice** u posebnim slučajevima, kao što se dogodilo

nakon smaknuća devetoro članova Pokreta za opstanak naroda Ogoni 1995. i nepravdnog suđenja kojemu se bili podvrgnuti. Znatno dio djelatnosti Komisije potaknut je od strane **nevladinih organizacija** iz Afrike i šire, kojima je dopušteno sudjelovati na svim javnim sastancima Komisije. One često iznose slučajeve kršenja te podržavaju rad Komisije i njezinih posebnih izvjestitelja. Nadalje, bitno je da vlade proglase Povelju izravno primjenjivom u svom **nacionalnom zakonodavstvu**. To je provedeno naprimjer u Nigeriji i zahvaljujući tome nigerijske nevladine organizacije, kao što je *Projekt ustavnih prava*, uspješno iznose slučajeve kršenja Povelje pred nigerijskim sudovima.

Nakon usvajanja UN-ove Konvencije o pravima djeteta 1989. godine, 1990. godine usvojena je **Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta**. Međutim, ona je stupila na snagu tek 1999., a 2002. ju je ratificirao samo 27 država Afričke unije. Povelja predviđa uspostavu Afričkog odbora stručnjaka za prava i dobrobit djeteta, koji će se sastajati najmanje jednom godišnje. S obzirom na spori proces ratifikacije, budućnost će pokazati hoće li ta konvencija i njezin odbor polučiti dobre rezultate.

IV. OSTALE REGIJE

Arapski stručnjaci za ljudska prava izradili su **Arapsku povelju ljudskih prava**, koju je usvojilo Vijeće *Lige arapskih država* 1994. godine (Rez. 5437 od. 15. rujna 1994.), ali do 2002. godine nije stupila na snagu.

Unatoč više pokušaja, poput Konvencije o regionalnom sustavu za promicanje dobrobiti djeteta 2002. godine Južnoazijske udruge za regionalnu suradnju, još uvijek nije usvojen regionalni instrument za ljudska prava u **Aziji**, niti je uspostavljena Azijska komisija za ljudska prava, dijelom i zbog razlika u samoj regiji. Međutim, u regionalnim integracijskim područjima poput ASEAN-a ili Azijsko-pacifičkog foruma nacionalnih institucija za ljudska prava, poduzimaju se naponi koji možda u konačnici dovedu do uspostave Azijske komisije za ljudska prava. Na razini građanskog društva više od 200 azijskih nevladinih udruga predvođenih **Azijskim centrom za pravne resurse** iz Hong Konga, prigodom pedesete obljetnice Opće deklaracije o ljudskim pravima 1998. godine, izradilo je nacrt *Azijske povelje ljudskih prava* kao *Povelje naroda*. Također, odvija se i **Euro-azijski dijalog** o ljudskim pravima između Europske unije i 10 država sudionica Sastanka Europe i Azije, u sklopu kojega su

PRIMJER PAKTA O STABILNOSTI ZA JUGOISTOČNU EUROPU

Pakt o stabilnosti za Jugoistočnu Europu, službeno potpisan u Sarajevu 1999. godine, također posvećuje posebnu pozornost ljudskim pravima i pravima manjina. U tu svrhu njegov *Task Force za ljudska prava i manjine* sa sjedištem u Ljubljani razvija opću strategiju i povezuje brojne djelatnosti usmjerene na poboljšanje etničkih odnosa te zaštitu manjina i ljudskih prava. Među projektima u sklopu kojih se surađuje s *Task Force*-om za ljudska prava je i **Mreža Centara za ljudska prava u jugoistočnoj Europi** (*Human Rights Centres in SEE, SEE HRC-Net*). Ta mreža od devet centara smještenih većinom na sveučilištima, kojima koordinira Europski centar za izobrazbu i istraživanje u ljudskim pravima i demokraciji iz Graza zajedno s Centrom za ljudska prava iz Sarajeva, organizira izobrazbu za ljudska prava na nacionalnoj i regionalnoj razini, ljetne škole i istraživačke projekte, kao što je priručnik 'Ljudska prava za nepravnike'. Mreža nastoji pridonijeti razvoju kulture ljudskih prava u jugoistočnoj Europi potičući kod građana razvoj svijesti o pravima i osnažujući ih da tim znanjem pridonese preobrazbi svojih društava u pravcu vladavine prava, ljudskih prava i demokracije, što su tri glavna elementa europskog identiteta.

održane već četiri sjednice. Sličan **dijalog** odvija se i između **Europske unije i Kine**.

Cotonou sporazum o suradnji, međuregionalni sporazum 78 afričkih, karipskih i pacifičkih (*ACP*) država i 15 članica Europske unije od 2000. godine, u čl. 9 (2) sadrži sljedeću odredbu: *“poštivanje ljudskih prava, demokratskih načela i vladavine prava ... predstavlja bitne elemente ovog Sporazuma.”*

I. PROBLEM NEKAŽNJIVOSTI

Borba protiv nekažnjivosti, a za odgovornost, zauzima globalne razmjere. Pritom je najvažnije spriječiti daljne zločine, koji obično poprimaju oblik teških kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava. U cijelom svijetu postoji praksa da se počiniteljima teških kršenja ljudskih prava daje status **nekažnjivosti** s ciljem da se nedemokratske vladare, najčešće generale, navede da ustupe vlast demokratski izabranoj vladi. 'Nekažnjivost' se ne smije miješati s 'pomilovanjima' koja se daju počiniteljima manjih prijestupa na kraju rata ili uslijed promjene režima. Na nacionalnoj i međunarodnoj razini raste uvjerenje da je nekažnjivost protivna načelu odgovornosti te se stoga uspostavljaju posebni i opći međunarodni kazneni tribunali i sudovi.

U cilju sprječavanja kršenja ljudskih prava, neke međunarodne konvencije, poput UN-ove Konvencije protiv mučenja iz 1984. godine, propisuju obvezu **univerzalnog sudskog procesuiranja** počinitelja zločina. U slučaju bivšeg čileanskog diktatora generala Augusta Pinocheta španjolski je sudac 1998. godine zatražio njegovo izručenje iz Ujedinjenog Kraljevstva, koje je zahvaljujući izuzetnoj odluci Gornjeg doma naposljetku odobreno, ali zbog generalova lošeg zdravstvenog stanja nije provedeno. Međunarodni kazneni sud potvrđuje načelo univerzalne jurisdikcije i traži njegovu primjenu na nacionalnoj razini.

Drugi oblici **utvrđivanja odgovornosti**, koji ne vode nužno kažnjavanju počinitelja, jesu *Komisije za mirenje*, uspostavljene u Južnoj Africi i drugim zemljama kao oblik neretributivne pravde. One žrtvama omogućuju da istina iziđe na vidjelo, a društvu da nauči iz pouka prošlosti.

“Pravednost i odgovornost nužne su za održavanje ustavnosti u demokratskim društvima. Na međunarodnoj razini uspostava Međunarodnog kaznenog suda predstavlja povijesni napredak u nastojanjima na održanju pravednosti i sprječavanju nekažnjivosti. Međutim, ratifikacija Rimskog statuta u nekim regijama treba se odvijati brže. Potičem predstavnike među vama da rade na ostvarenju tog cilja.”

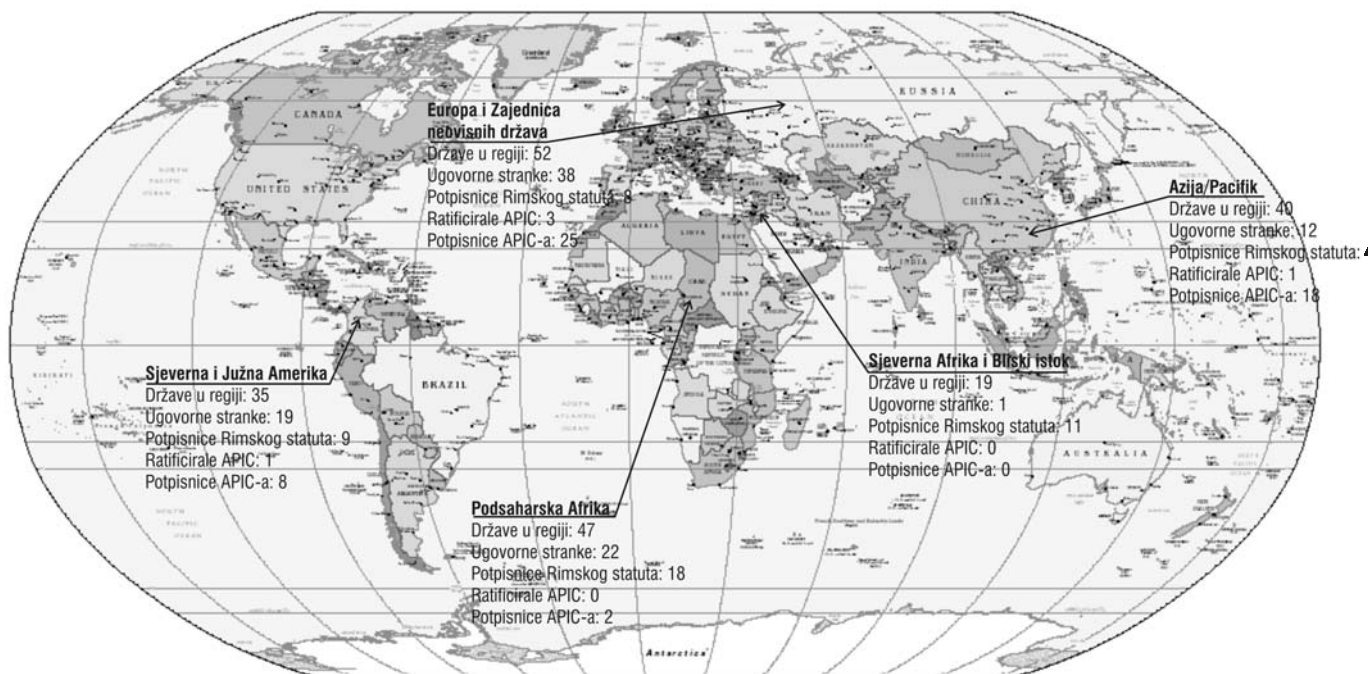
KOFI ANNAN, GLAVNI TAJNIK UN-a, SIJEČANJ 2004.

U slučaju **Argentine**, Međuamerička komisija za ljudska prava utvrdila je da zakoni o pomilovanju koji dopuštaju nekažnjavanje krše pravo na sudsku zaštitu i pravedno suđenje. Uslijedila je međunarodna kampanja protiv nekažnjivosti, u kojoj su lokalne nevladine udruge odigrale važnu ulogu. Končno su 1998. godine zakoni o pomilovanju ukinuti.

J. MEĐUNARODNA KAZNENA JURISDIKCIJA

Prema Statutu **Međunarodnog kaznenog suda** (*International Criminal Court, ICC*) usvojenog u Rimu 1998. godine, koji je stupio na snagu 2002., Međunarodni kazneni sud bit će uspostavljen u Haagu kao stalni sud. Njegova jurisdikcija obuhvaća zločin genocida, zločine protiv čovječnosti *"počinjene kao dio širokog sustavnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva"*, što pored spomenutih kršenja u slučaju silovanja uključuje i seksualno ropstvo, nasilnu trudnoću ili bilo koji oblik teškog spolnog nasilja, zatim nasilni nestanak osoba i slične nečovječne postupke koji uzrokuju veliku patnju kao što su ozbiljne povrede tijela, odnosno psihičkog ili fizičkog zdravlja.

Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (*International Criminal Tribunal on Former Yugoslavia, ICTY*) osnovalo je Vijeće sigurnosti 1993. godine kao *ad hoc* sud koji se bavi masovnim kršenjima ljudskih prava i humanitarnog prava počinjenih na teritoriju bivše Jugoslavije. Sukladno tome, u njegovu nadležnost spadaju teške povrede Ženevske konvencije iz 1949. o zaštiti žrtava oružanog sukoba, zločini protiv čovječnosti, kao što su ubojstva, mučenja, silovanja ili drugi nečovječni postupci počinjeni u oružanom sukobu, i genocid. Nadalje, nakon genocida 1994.

godine u Arushi je osnovan **Međunarodni sud za ratne zločine u Ruandi** (*International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR*), a posebni sudovi osnovani su također za **Sierra Leone i Kambodžu**.

Jednako kao i kod međunarodnih kaznenih sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, jurisdikcija Međunarodnog kaznenog suda **kom-**

plementarna je nacionalnoj jurisdikciji. Samo ako država nije voljna ili nije sposobna sudski procesuirati počinitelje zločina, slučaj preuzima Međunarodni kazneni sud. Svi sudovi temelje se na načelu individualne odgovornosti, bez obzira na službenu funkciju optuženika.

Polu-međunarodni **Posebni sud za Sierra Leone** istraživat će slučajeve ubojstava, silovanja, seksualnog ropstva, istrebljenja, terora, porobljavanja, pljačke i paljenja. Procesuirat će samo one pojedince koji snose najveću odgovornost za patnje naroda države Sierra Leone. Očekuje se da će putem sudskih mehanizama potaknuti nacionalno pomirenje i tako pridonijeti trajnom miru.

K. INICIJATIVE ZA LJUDSKA PRAVA U GRADOVIMA

Inicijative za jačanje ljudskih prava na gradskoj razini predstavljaju novi pristup korištenju okvira ljudskih prava kao smjernica za društveni i gospodarski razvoj. Na inicijativu **Desetljeća naroda za odgoj i obrazovanje za ljudska prava** (*People's Decade of Human Rights Education, PDHRE*) da se obrazovanje za ljudska prava učini strategijom društvenog razvoja, gradovi Rosario (Argentina), Thies (Senegal), Nagpur (Indija), Kati (Mali), Dinapur (Bangladeš), starosjedilački narod Abre (Filipini) i grad Graz (Austrija) proglasili su se "gradovima ljudskih prava" ili "zajednicama ljudskih prava".

Drugu inicijativu poduzela je Barcelona koja je u suradnji sa Saint Denisom 1998. godine sastavila *Europsku povelju za zaštitu ljudskih prava u gradu*. Povelju je do 2003. potpisalo više od 300 gradova, uglavnom iz sredozemnog dijela Europe. Povelja sadrži političke obveze koje proizlaze iz međunarodno priznatih ljudskih prava, primjerice o pravima migranata te preporuke za uspostavu lokalnih ustanova i postupaka za ljudska prava, kao što su pučki pravobranitelj, vijeća za ljudska prava ili izvještaji o primjeni i poštivanju prava. Gradovi i zajednice koji su potpisali Povelju izmjenjuju na redovitim sastancima iskustva uspješne prakse.

Prednost strategije promicanja ljudskih prava u zajednicama, počevši od lokalne razine, leži u tome što omogućuje rješavanje problema koji se odnose na ljudska prava u svakodnevnom životu. **Metoda** koja se preporuča i primjenjuje u sklopu Desetljeća počinje zajedničkom izradom popisa zadataka koje treba izvršiti, odnosno identificiranjem ostvarenja i kršenja ljudskih prava u određenom gradu, što vodi razradi strategije koja se prevodi u program djelovanja. U tom procesu građani proučavaju zakone i politike o korištenju gradskih resursa. Oni razvijaju planove za unapređenje primjene ljudskih prava i rješavanje problema u zaštiti ljudskih prava u njihovom gradu. Zajedno s vlastima oni se obvezuju da će sve odluke, politike i strategije donositi u skladu s načelima ljudskih prava.

U tu svrhu koristi se holistički pristup ljudskim pravima, koji podrazumijeva da se sva ljudska prava: građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna, uključujući rodno gledište, razmatraju kao cjelina. Za upoznavanje ljudi s njihovim ljudskim pravima iznimno su važne aktivnosti učenja i izobrazbe, uključujući programe "izobrazbe trenera" namijenjene učiteljima, administratorima, policiji, zdravstvenim i socijalnim radnicima, lokalnim aktivistima i nevladinim udrugama. Sustav praćenja preko Upravnog odbo-

ra, koji obuhvaća sve sektore društva, nadgleda taj dugotrajni proces.

Na međunarodnoj razini trenutno se formira udruga gradova ljudskih prava, sa zadaćom praćenja prijeko potrebnog samonadzora i ozbiljnosti nastojanja svojih članova.

PRIMJER NAGPURA, GRADA LJUDSKIH PRAVA U INDIJI

1. faza (siječanj – lipanj 1999.)
Određivanje problema i izravno uključenih osoba/organizacija
2. faza (srpanj 1999. – lipanj 2000.)
Utvrđivanje aktivnosti uz pomoć radnih grupa
3. faza (srpanj 2000. – prosinac 2002.)
Aktivnosti za jačanje sposobnosti i izobrazbu; mobilizacija zajednice u slakovima itd.

**PRIMJER KATIJA,
GRADA LJUDSKIH
PRAVA U MALIJU**

Travanj 2000.
Početak procesa

Veljača 2001.
Opća skupština strateških aktera:
uspostava Odbora za orijentaciju i
koordinaciju te operativnog ureda

Prosinac 2001.
Savjetodavno vijeće istaknutih osoba

2002./2003.
Razvoj programa i seminari u obrazo-
vanju za ljudska prava

**PRIMJER GRAZA,
GRADA LJUDSKIH
PRAVA U AUSTRIJI**

Rujan 2000.
Najava austrijske ministrice vanjskih po-
slova, gđe Ferrero-Waldner na Milenij-
skoj skupštini UN-a

Veljača 2001.
Jednoglasna odluka Gradskog vijeća Graza

Svibanj 2001.
Službena svečanost otvaranja na Sveuči-
lištu u Grazu u prisutnosti gđe Shulamith
Keonig

Lipanj 2002.
Predstavljanje popisa zadataka i nacrtu
programa djelovanja izrađenih zahvalju-

jući suradnji više od 100 pojedinaca i or-
ganizacija u gradskoj vijećnici u Grazu

Listopad 2003.
Konferencija o rezultatima prve faze
primjene

2004./2005.
Uspostava integracijskog centra, pripre-
ma posredovanja za gradske okruge, raz-
rada planova za vlastitog ombudsmana za
ljudska prava i nediskriminaciju te plano-
va za forum ljudskih prava građanskog
društva.

Procesom koordinira *Europski centar za
izobrazbu i istraživanje u ljudskim pravima
i demokraciji* iz Graza, koji također pruža
razne programe obrazovanja i izobrazbe
za ljudska prava.

L. GLOBALNI IZAZOVI I MOGUĆNOSTI ZA LJUDSKA PRAVA

Nakon nekoliko desetljeća uspješnog utvrđivanja standarda, najveći izazov za ljudska prava postala je **primjena** preuzetih obveza. U tijeku je razvoj nekoliko novih metoda kojima će se osigurati bolja primjena ljudskih prava na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. Među njima je i aktivniji pristup međunarodne zajednice, koji trenutno uključuje slanje povjerenika za ljudska prava u sklopu međunarodnih misija, čime se institucionalizira razmatranje pitanja ljudskih prava u određenom području. Očekuje se da će takav postupak imati važno preventivno djelovanje.

Poštivanje ljudskih prava osnažuje se na lokalnoj i nacionalnoj razini **razvijanjem sposobnosti** u području ljudskih prava za lokalne institucije, primjerice putem gradova ljudskih prava te uspostavom nacionalnih institucija za promicanje i praćenje ljudskih prava, pri čemu vodeću ulogu imaju nevladine udruge kao predstavnici građanskog društva. Još uvijek postoji potreba za **utvrđivanjem standarda** u područjima u kojima se u novije vrijeme pojavljuju problemi, kao što je vidljivo iz dodatnog protokola za zaštitu prava djece, ili pitanja vezanih uz biotehnologiju, genetički inženjering i trgovinu organima.

Istodobno, postojeća ljudska prava mogu se učiniti vidljivijima usredotočenjem na “gla-

vna prava”, što je pristup karakterističan za Međunarodnu organizaciju rada. Novi izazovi javljaju se i u potrebi da se više pozornosti posveti međupovezanosti ljudskih prava i humanitarnog prava, kao “*temeljnih standarda čovječnosti*” (☺☞ Modul Ljudska prava u oružanom sukobu). Isto vrijedi i za odnos između **ljudskih prava i izbjegličkog prava**, u kontekstu sprječavanja progona kao i u kontekstu povratka izbjeglica. U oba slučaja presudno je stanje ljudskih prava u državi podrijetla izbjeglica. Nadalje, izrađena su temeljna načela za zbrinjavanje prognanika. To proširuje problem **ljudskih prava i sprječavanja sukoba** kao i problematiku **obnove i izgradnje nakon sukoba**, kojima treba pristupiti na temelju ljudskih prava i vladavine prava.

Odgovornost za kršenja i poštivanje ljudskih prava postala je globalno pitanje, a zahtijeva se ne samo od pojedinaca nego i od nedržavnih aktera, poput transnacionalnih korporacija te od međuvladinih organizacija, poput Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske trgovinske organizacije.

U slučaju transnacionalnih korporacija, na prijedlog glavnog tajnika UN-a Kofi Annana u srpnju 2000. godine pokrenut je **Globalni sporazum** (*Global Compact*), kao novi, inventivni pristup procesu globalizacije. Tvrt-

“Dobro utvrđene međunarodne norme – pravo osobe da ne bude proizvoljno uhićena ili zatvorena na neodređeno vrijeme; pravo na pošten sudski postupak, nepristranu porotu i nepristranog suca, na zakonskog branitelja, pravo da ne bude podvrgnuta neljudskim ili ponižavajućim postupcima – te su norme danas ugrožene. Moramo povući crtu i braniti ih. To je također ozbiljno pitanje sigurnosti. Jer kada se sigurnost definira preusko – na primjer, samo kao dužnost države da štiti svoje državljane – onda težnja za sigurnošću može dovesti do kršenja ljudskih prava onih koji su izvan kruga zaštićenih.”

SERGIO VIEIRA DE MELLO, VISOKI
POVJERENIK UN-a ZA LJUDSKA
PRAVA, 2003.

M. REFERENCE

ke sudionice prihvaćaju 9 osnovnih načela u području ljudskih prava, standarda rada i okoliša te sudjeluju u dijalogu usmjerenom na ishod, posvećenom globalnim problemima, kao što je uloga poslovanja u zonama sukoba.

Novi izazov ljudskoj sigurnosti i ljudskim pravima predstavljaju pojačane antiterorističke mjere koje su razne države uvele nakon 11. rujna, time djelomično ograničivši temeljna ljudska prava.

Alfredson, Gundumur i dr. 1999. *The Universal Declaration of Human Rights*. Oslo: Scandinavian University Press.

Alston, Philip i James Crawford (ur.). 2000. *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring*. Cambridge: Cambridge University Press

Alston, Philip (ur.). 1999. *The EU and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.

Andreopoulos, George J. i Richard Pierre Claude. 1997. *Human Rights Education for the Twenty-First Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

An-Na'im, Abdullahi Ahmed (ur.). 1992. *Human Rights in Cross-cultural Perspectives, A Quest for Consensus*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Asia-Europe Foundation (ASEF). 2000. *The Third Informal ASEM Seminar on Human Rights*. Singapore.

Bankie, B. F., C. Marias i J. T. Namiseb (comp.). 1998. *Towards Creating a Sustainable Culture of Human Rights: the Southern African human rights reader*. Windhoek: Macmillan.

Bayefsky, Anne F. 2002. *How to Complain to the UN Human Rights Treaty System*. Transnational Publishers.

Baxi, Upendra. 1994. *Inhuman Wrongs and Human Rights: Unconventional Essays*. Delhi: Har-Anand Publications.

Baxi, Upendra. 2002. *The Future of Human Rights*. Oxford University Press.

Benedek, Wolfgang (ur.). 1999. *Human Rights in Bosnia and Herzegovina, Theory and Practice*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

Benedek, Wolfgang, Esther M. Kisaakye i Gerd Oberleitner (ur.). 2002. *The Human Rights of Women: International Instruments and African experiences*. London: Zed Books.

Benedek, Wolfgang i Alice Yotopoulos-Marangopoulos (ur.). 2003. *Anti-Terrorist Measures and Human Rights*, Kluwer Law International (u tisku).

Binder, Johannes. 2001. *The Human Dimension of the OSCE: From Recommendation to Implementation*. Beč: Verlag Österreich.

Bjekovic, Sinisa, Vedrana Spajic-Vrkas i Nebojsa Vucinic (ur.). 2003. *Human Rights for Non-Lawyers*. Sarajevo: DD Stamparija Svjetlost – Fojnica.

Buergenthal, Thomas, Diana Shelton i David Stewart. 2002. *International Human Rights in a Nutshell*. St. Paul: West Group.

Buergenthal, Thomas i Diana Shelton. 1995. *Protecting Human Rights in the Americas – Cases and Materials*. 4. revidirano izdanje, Kehl: Engel.

Caney, Simon i Peter Jones (ur.). 2001. *Human Rights and Global Diversity*. London: Frank Cass Publishers.

Cassese, Antonio. 2001. *International Criminal Law. A Commentary on the Rome Statute for an International Criminal Court*. Oxford: Oxford University Press.

Council of Europe (ur.). 2000 (2. izdanje). Human rights in international law, Basic texts. Strasburg: Council of Europe Publishing.

Council of the European Union. 2002. *Annual Report on Human Rights*. Brussels: European Communities.

Davidson, Scott. J. 1997. *The Inter-American Human Rights System*. Aldershot: Ashate Publishing Company.

de Mello, Sergio Vieira. 2003. Statement to the Opening of the Fifty-Ninth Session of the Commission on Human Rights of 17 March 2003; Report of the UN High Commissioner for Human Rights and Follow-Up to the World Conference on Human Rights, UN Doc. E/CN.4/2003/14 of 26 February 2003.

Donnelly, Jack. 2003 (2. izdanje). *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Ithaca etc.: Cornell University Press.

Drinan, Robert F. 2001. *The Mobilization of Shame, A World View of Human Rights*. New Haven: Yale University Press.

Dunne, Tim. i Nicholas J. Wheeler (ur.). 1999. *Human Rights in Global Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Evans, D. Malcolm i Rachel Murray. 2002. *The African Charter on Human and Peoples' Rights. The System in Practice, 1986-2000*. Cambridge: Cambridge University Press.

Forsythe, David P. 2000. *Human Rights in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Freeman, Michael. 2002. *Human Rights*. Oxford: Polity.

Galtung, Johan. 1994. *Human Rights in Another Key*. Polity Press.

Garcia, Ramirez. 2001. *El Futuro del Sistema Interamericano de Protección de los Derechos Humanos*, u: Garcia Ramirez, S., (ur.), La jurisprudencia de la Corte Interamericana de Derechos Humanos. México D. F.: Universidad Nacional Autónoma de México, 1118–1144.

Ghai, Yash. 1999. *Human Rights, Social Justice and Globalisation*, u: Bell, D. and Bauer, J. (ur.), The East Asian Challenge to Human Rights. Cambridge: Cambridge University Press.

Ghai, Yash. 1998. *Human Rights and Asian Values*. Public Law Review, Vol. 9/3, 168-182.

Goldewijk, Berma K., Adalid C. Baspineiro i Paulo C. Carbonari (ur.). 2002. *Dignity and Human Rights. The Implementation of Economic, Social and Cultural Rights*. Antwerp: Intersentia.

Gomien, Donna. 1998. *Short Guide to the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe (2. izdanje.)

Gomien, Donna, David Harris i Leo Zwaak. 1996. *Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Gutmann, Amy (ur.). 2001. *Human Rights as Politics and Idolatry*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Hanski, Raija i Markku Suksi (ur.). 1999. *An Introduction to the International Protection of Human Rights*, A Textbook, Turko/Abo: Institute for Human Rights. Abo Akademi University (2. izdanje).

Ishay, Micheline R. (ur.). 1997. *The Human Rights Reader: Major Political Writings, Essays, Speeches and Documents from the Bible to the Present*. London, Routledge.

Jones, John R. W. D. 2000. *The Practice of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda*. Irvington-on-Hudson, NY: Transnational Publishers (2. izdanje).

Maddex, Robert. L. 2000. *International Encyclopedia of Human Rights*. Washington: Congressional Quarterly Press.

McRae, Rob i Don Hubert (ur.). 2001. *Human Security and the New Diplomacy, Protecting People, Promoting Peace*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Mernissi, Fatima. 1995. *Arab Women's Rights and the Muslim State in the Twenty-first Century: Reflections on Islam as Religion and State. Faith and Freedom: Women's Human Rights in the Muslim World*. London, I. B. Tauris & Co.

Newman, Edward i Oliver P. Richmond (ur.). 2001. *The United Nations and Human Security*. New York: Palgrave.

Nowak, Manfred. 1999. *Human Rights "Conditionality" in Relation to Entry to, and Full Participation in, the EU*, u: Alston, Ph. (ur.), *The EU and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 687ff.

Nowak, Manfred. 2003. *International Human Rights Regime*. Kluwer Law International.

Office of the High Commissioner for Human Rights i dr. 1997. *Manual on Human Rights Reporting*. Geneva: United Nations Publication.

Office of the High Commissioner for Human Rights. 1998. (3. izdanje). *Basic Human Rights Instruments*. Geneva.

OSCE. 2000. *OSCE Handbook*. Vienna.

Ramcharan, Bertrand G. 2002. *Human Rights and Human Security*. The Hague itd.: Martinus Nijhoff Publishers.

Robertson, Geoffrey. 2002. *Crimes Against Humanity. The Struggle for Global Justice*. London: Penguin.

Sen, Amartya K. 1999. *Culture and Human Rights. Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Sicilianos, Linos-Alexander and Christiane Borroyannis-Vrailas (ur.). 2001. *The Prevention of Human Rights Violations*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

Smith, Rhona. 2003. *Textbook on International Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.

Steiner, Henry J. i Philip Alston. 2000. (2. izdanje). *International Human Rights in Context, Law, Politics, Morals, Text and Materials*. New York: Oxford University Press.

Symonides, Janusz i Vladimir Volodin (ur.). 2001. *A Guide to Human Rights, Institutions, Standards, Procedures*. Paris: UNESCO.

Symonides, Janusz i Vladimir Volodin. 1999. (2. izdanje). *UNESCO and Human Rights, Standard-Setting Instruments, Major Meetings, Publications. Selection of documents and introduction*. Paris: UNESCO.

Symonides, Janusz (ur.). 2000. *Human Rights: Concept and Standards*. Ashgate: UNESCO.

Todorovic, Mirjana (ur.) 2003. *Culture of Human Rights*. Belgrade Human Rights Centre.

Umozurike, U. Oji. 1997. *The African Charter on Human and Peoples' Rights*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

Weston, Burt H. i Stephen P. Marks. 1999. *The Future of International Human Rights*. New York: Transnational.

Willets, Peter (ur.). 1996. *The Conscience of the World, The Influence of Non-Governmental Organizations in the UN System*. London: Hurst.

Wilson, Richard A. 1997. *Human Rights, Culture and Context, Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press